MALTA

QORTI CIVILI
PRIM' AWLA
(GURISDIZZJONI KOSTITUZZJONALI)

ONOR. IMHALLEF
JOSEPH R. MICALLEF

Seduta tas-6 ta' Frar, 2014

Rikors Numru. 389/1992/1

(1) Vincent **CURMI** u l-Avukat Noel Arrigo bħala ko-amministraturi tal-assi tal-mejjet Markiż John Scicluna, u b'degriet tat-18 ta' Settembru, 2008, l-atti għaddew f'isem Marie Christianne Ramsey mart Umberto Pergola bħala użufruttwarja u f'isem bintha Justine Pergola bħala werrieta universali minħabba l-mewt tal-Markiż Joseph Scicluna fil-mori tal-kawża; (2) Professur Dr. Joseph Maximilian Ganado bħala *aventi causa* tal-mejta Marie Josephine Bugeja; (3) Magda Camilleri f'isimha propju u bħala prokuratriċi f'isem Monica Gilbert mart il-Maġġur John Gilbert**,** Marie Therese De Bono armla tal-mejjet Maġġur Anthony De Bono u Anthony Achilles Camilleri, kif ukoll l-imsemmi John Gilbert għal kull interess li jista' jkollu, ilkoll imsiefra minn dawn il-gżejjer; Christine Bugeja mart Victor u l-istess Victor Bugeja bħala amministratur tal-beni parafernali ta' martu, u b'degriet tas-16 ta' Lulju, 2008, l-atti għaddew f'isem Sarah mart Timothy Winter,

Martin u Leanne, aħwa Buġeja, minħabba l-mewt ta' ommhom ir-rikorrenti Christine Buġeja fil-mori tal-kawża; John Camilleri u b'degriet tal-20 ta' Diċembru, 2010, l-atti għaddew f'isem Maria Carmela *sive* Lina armla ta' John Camilleri, wara l-mewt tiegħu fil-mori tal-kawża; u Raphael Camilleri, ilkoll *aventi causa* tal-mejjet Cecil Camilleri; (4) Avukat Giannino Caruana Demajo bħala *aventi causa* tal-mejjet Avukat Tommaso Caruana Demajo; (5) May armla tal-Professur Victor Caruana Galizia; il-Kurunell Eric Parnis f'ismu propju kif ukoll bħala mandatarju f'isem Anne Parnis mart Roger u l-istess Roger Parnis bħala amministratur tal-beni parafernali ta' martu; Helen Tomkins mart Richard u l-istess Richard Tomkins bħala amministratur tal-beni parafernali ta' martu; il-Maġġur Peter Manduca; l-Avukat Philip Manduca, Julian Manduca, Sarah Paris mart Kenneth u l-istess Kenneth Paris bħala kap tal-komunjoni tal-akkwisti u amministratur tal-beni parafernali ta' martu, u Victor Manduca, ilkoll *aventi causa* tal-mejjet Professur Victor Caruana Galizia, u b'degriet tas-17 ta' Ġunju, 2008, l-atti għaddew fil-persuna ta' Anna armla minn Dottor Roger Parnis, Helen mart Richard Tomkins, Irene Christ armla minn Julian Manduca, l-Avukat Dottor Philip, Sarah mart Kenneth Paris u Victor, aħwa Manduca, u dan wara l-mewt tar-rikorrenti May Caruana Galizia, Maġġur Peter Manduca u Dottor Roger Parnis fil-mori tal-kawża; (6) Alice armla ta' Joseph Cassar Torreggiani bħala *aventi causa* tal-mejjet Joseph Cassar Torreggiani, u b'degriet tas-16 ta' Lulju, 2008, l-atti għaddew f'isem Joan, Julia mart Roland Comfort u Edward, aħwa Cassar Torreggiani, minħabba l-mewt ta' Alice Cassar Torreggiani fil-mori tal-kawża, u b'degriet tal-15 ta' Ġunju, 2009, l-atti għaddew f'isem Roger, Edward Roger Winston Joseph, Jacqueline Gylda Maria Cassar Torreggiani Walsh u Stephanie Julia Alice Aida Mkali, aħwa Comfort, minħabba l-mewt ta' Julia u Roland Comfort fil-mori tal-kawża; (7) Maria mart Joseph Paris u l-istess Joseph Paris bħala amministratur tal-beni parafernali ta' martu, u b'degriet tad-29 t'Awwissu, 2008, Maria Paris assumiet l-atti tal-kawża bħala amministratriċi tal-beni vestita f'idejha wara l-mewt ta' żewġha Joseph Paris fil-mori tal-kawża; Joan Galea Naudi, Robert Galea, Francis Galea u Joseph Galea Naudi bħala *aventi causa*

tal-mejtin Joseph Patrick Galea u Frances Żammit; u Robert Galea bħala kuratur tal-eredi tal-mejjet Dr. Louis Galea; (8) Dominic Cutajar bħala amministratur ta' ***Capt. O.F. Gollcher Art and Archeology Foundation***, u din il-fondazzjoni bħala *aventi causa* tal-mejjet Olof Frederick Gollcher; (9) Victor Licari f'ismu propju u bħala prokuratur f'isem Suor Elena Bernardina *sive* Helendina Licari of St. Joseph of the Apparition, u ta' Maria Dolores *sive* Doris mart Vassilios Dionyssopoulos; u Michael Licari, u b'degriet tal-25 ta' Novembru, 2008, l-atti għaddew f'isem Iris Licari kif ukoll uliedha Joseph, Michael-John, Anita mart Edward Aquilina, Johanna mart Mark Vella, u Charlotte mart Ivan Riolo, aħwa Licari, minħabba l-mewt ta' Michael Licari fil-mori tal-kawża; Marie Lourdes Licari, Joseph Bernard Licari, Bernard Licari, Esther mart Eric Vella Bonniċi u l-istess Eric Vella Bonniċi bħala kap tal-kommunjoni tal-akkwisti u amministratur tal-beni parafernali ta' martu, Paul Licari, Ruth Aquilina, u Edward Licari, lkoll *aventi causa* tal-mejtin Joseph u Josephine Licari; (10) Louis Victor Radmilli, Denise mart Frank Ferrante, u l-istess Frank Ferrante bħala kap tal-kommunjoni tal-akkwisti u amministratur tal-beni parafernali ta' martu, u b'degriet tat-23 ta' Lulju, 2008, l-atti għaddew f'isem Frank Ferrante u f'isem uliedu Bernard, Simone Gatt, Lorraine Formosa, Philip u Martine Ellul, aħwa Ferrante, minħabba l-mewt ta' Denise Ferrante fil-mori tal-kawża; Iris armla ta' George Sciortino, u Elda mart Albert Mizzi u l-istess Albert Mizzi bħala kap tal-kommunjoni tal-akkwisti u amministratur tal-beni parafernali ta' martu, ilkoll *aventi causa* tal-mejtin Maġġur Victor Radmilli u martu Emmanuela Radmilli; (11) Peter Cassar Torreggiani f'isem Mary mart Bernard Sammut Alessi u l-istess Bernard Sammut Alessi bħala amministratur tal-beni parafernali ta' martu, f'isem Francesca Ferro mart Michael u l-istess Michael Ferro bħala amministratur tal-beni parafernali ta' martu, u f'isem Christopher Dickson u Anthony Dickson *aventi causa* tal-mejta ommhom Victoria Dickson, lkoll imsifrin minn dawn il-gżejjer; u Christopher Cassar Torreggiani, Mark Cassar Torreggiani, Rose Cassar Torreggiani; Margaret Parnis England mart John u l-istess John Parnis England bħala amministratur tal-beni parafernali ta' martu, ilkoll *aventi*

causa tal-mejjet Logotenent Kurunell Frank Cassar Torreggiani, u b'degriet tas-17 ta' Ġunju, 2008, l-atti għaddew f'isem l-imsemmija Margaret Parnis England u f'isem uliedha Stephen, Robin, Nicholas u Johanna mart Stephen Borġ Manduca, aħwa Parnis England, wara l-mewt ta' John Parnis England fil-mori tal-kawża; (12) Anthony Żammit Cutajar u Paul Żammit Cutajar bħala diretturi u f'isem ***P. Cutajar & Company Limited***; (13) Mary Rose armla tal-Maġġur Alfred Żammit Cutajar, Joanna mart Joseph Vassallo u l-istess Joseph Vassallo bħala kap tal-kommunjoni tal-akkwisti u amministratur tal-beni parafernali ta' martu, u Anthony Żammit Cutajar, ilkoll *aventi causa* tal-mejjet Maġġur Alfred Żammit Cutajar; (14) Evelyn mart Ivan Burridge għall-interess tagħha proprju u bħala *aventi causa* mill-mejta ommha Catherine Pace Asciak, u l-istess Ivan Burridge bħala kap tal-komunjoni tal-akkwisti u amministratur tal-beni parafernali ta' martu, u b'degriet tal-24 ta' Frar, 2011, l-atti għaddew f'isem Dottor Michelle Tabone bħala Ekonomu ta' Monsinjur Arċisqof Paul Cremona, amministratur tal-beni ekkleżjastiċi djoċesani kollha f'Malta f'isem u fl-interess tad-Dar tal-Provvidenza u f'isem Monsinjur Ġorġ Beżżina bħala Ekonomu ta' Monsinjur Isqof Mario Grech, amministratur tal-beni ekkleżjastiċi ta' Għawdex, u f'isem u fl-interess ta' St Joseph Home, Għawdex, wara l-mewt ta' Evelyn u Ivan miżżewġin Burridge fil-mori tal-kawża; (15) Albert Mizzi bħala direttur u għan-nom u in rappreżentanza tas-soċjeta' ***Alf. Mizzi and Sons Limited***; (16) Helma mart Kurunell William Attard u l-istess Kurunell William Attard bħala kap tal-komunjoni tal-akkwisti u amministratur tal-beni parafernali ta' martu, u b'degriet tat-8 ta' Frar, 2011, l-atti għaddew f'isem Helma Attard wara l-mewt ta' żewġha William Attard fil-mori tal-kawża; (17) Marie Louise mart Cecil James Baker, u l-istess Cecil James Baker bħala kap tal-komunjoni tal-akkwisti u amministratur tal-beni parafernali ta' martu, u b'degriet tat-23 ta' Lulju, 2008, l-atti għaddew f'isem Marie Louise Baker minħabba l-mewt ta' Cecil James Baker fil-mori tal-kawża; (18) Juanita mart Alvino Micallef Grimaud u l-istess Alvino Micallef Grimaud bħala kap tal-komunjoni tal-akkwisti u amministratur tal-beni parafernali ta' martu; (19) Johanna mart Stefan Borġ Manduca u l-istess Stefan

Borġ Manduca bħala kap tal-komunjoni tal-akkwisti u amministratur tal-beni parafernali ta' martu; (20) Kaptan Arthur Lawrence Podesta' f'ismu propju u bħala kap tal-komunjoni tal-akkwisti u amministraturi tal-beni parafernali ta' martu Laura, u b'degriet tad-29 t'Awwissu, 2008, l-atti għaddew f'isem martu Laura Podesta' u wliedhom Patricia mart William Cassar Torreggiani u Arthur, aħwa Podesta', minħabba l-mewt ta' Arthur Lawrence Podesta' fil-mori tal-kawża; u l-istess Laura Podesta'; (21) Maryse mart Kenneth Valenzia u l-istess Kenneth Valenzia, bħala kap tal-komunjoni tal-akkwisti u amministratur tal-beni parafernali ta' martu kif ukoll l-istess Maryse Valenzia bħala prokuratriċi ta' ħuha George Michael Salomone li huwa msiefer minn dawn il-gżejjer; (22) Professur Avukat Ian Refalo, bħala prokuratur f'isem il-Markiż Joseph Scicluna, u b'degriet tat-18 ta' Settembru, 2008, l-atti għaddew f'isem Marie Christianne Ramsey mart Umberto Pergola u bintha Justine Pergola minħabba l-mewt tal-Markiż Joseph Scicluna fil-mori tal-kawża; (23) Kavallier Francis Saviour Żammit Cutajar, u b'degriet tal-5 ta' Marzu, 2010, l-atti għaddew f'isem uliedu Joan Scicluna, Paul, Dennis u Philippa, aħwa Żammit Cutajar, minħabba l-mewt ta' Francis Xavier Żammit Cutajar fil-mori tal-kawża; (24) Professur Joseph Victor Żammit Maempel, u b'degriet tas-16 ta' Lulju, 2008, l-atti għaddew f'isem martu Evelyn Żammit Maempel nee' Camilleri, kif ukoll f'isem uliedu Amelia Craig, Avukat Joseph, il-Kirurgu Frederick, Carmen Cassar u Maria Louisa *sive* Marisa Gatt, aħwa Żammit Maempel, minħabba l-mewt tal-Professur Joseph Victor Żammit Maempel fil-mori tal-kawża; (25) Antonia armla ta' Joseph Meli Buġeja, u b'degriet tal-1 ta' Lulju, 2008, l-atti għaddew f'isem Martina mart Adrian Salamone, Justine mart Andrew Strickland, u Michael, aħwa Meli Buġeja, lkoll ulied il-mejjet Maurice Meli Buġeja u Anne nee' Bonniċi Mallia, u favur Simon, Sean, Sandra, Sarah mart Mark Psaila, Silvana mart Matthew Sultana, u Stephen *sive* Steve, aħwa Sant Fournier, ilkoll ulied il-mejjet Konti Alfred Sant Fournier minħabba l-mewt ta' Antonia Meli Buġeja fil-mori tal-kawża; (26) Edwin Gerald Bonello, u b'degriet tal-1 ta' Lulju, 2008, l-atti għaddew f'isem Suzanne mart Paul Vassallo, Jacqueline mart Philip Meli, Avukat Rachel u PL

Gerald, aħwa Bonello, minħabba l-mewt tal-Avukat Edwin Gerald Bonello fil-mori tal-kawża; (27) Derek Fenech; (28) Denyse Fenech; (29) Kaptan Arthur Żammit Cutajar, u b'degriet tal-11 ta' Novembru, 2010, l-atti għaddew f'isem Michael, Joanna Vassallo u Anthony, aħwa Żammit Cutajar, ulied il-mejjet Alfred u f'isem Joan Scicluna, Paul, Dennis u Philippa, aħwa Żammit Cutajar, ulied il-mejjet Francis Xavier, u f'isem Alaine Apap Bologna, bint George Żammit Cutajar, minħabba l-mewt ta' Arthur Żammit Cutajar fil-mori tal-kawża ; (30) John Parnis England; (31) Stephen Parnis England; (32) Evelyn armla ta' Joseph Soler, u b'degriet tal-11 ta' Novembru, 2010, l-atti għaddew f'isem Reginald *sive* Ray, Edgar u Elizabeth Mallia, aħwa Soler, u f'isem Richard u Mark, aħwa Soler, ulied il-mejjet Anthony, wara l-mewt ta' Evelyn Soler fil-mori tal-kawża; (33) Nutar Joseph Spiteri

vs

L-ONOREVOLI PRIM MINISTRU TA' MALTA, l-Ministru tal-Finanzi u Dwana, u Maurice Abela, Denis Degiorgio u Antonio Tagliaferro bħala komponenti, dawn l-aħħar tlieta, tal-Kunsill tal-Amministrazzjoni tan-***National Bank of Malta Limited*** u l-Avukat Dr. Peter Borġ Costanzi u l-Prokuratur Legali Lucy Bonello, maħtura bħala Kuraturi b'degriet tal-15 ta' Diċembru, 1992, biex jirrappreżentaw lill-Kunsill tal-Amministrazzjoni tan-***National Bank of Malta Limited***

Il-Qorti:

Rat ir-Rikors imressaq fit-30 ta' Settembru, 1992, li bih u għar-raġunijiet hemm imfissra, r-rikorrenti talbu li din il-Qorti ssib li, (i) bħala azzjonisti fin-National Bank of Malta Limited, ġarrbu ksur tal-jeddijiet fundamentali tagħhom kif imħarsin taħt l-artikoli 37 u 42 tal-Kostituzzjoni tar-Repubblika ta' Malta u taħt l-artikolu 11 tal-Ewwel Skeda

tal-Att XIV tal-1987 meta l-Kunsill tal-Amministrazzjoni intimat bis-saħħa ta' kuntratt pubbliku tal-24 ta' Novembru, 1974, għadda lill- Bank of Valletta Limited l-ishma tagħhom bla ħlas u mingħajr ma nkiseb il-kunsens tagħhom; (ii) l-Att IX tal-1974 u l-Avviż Legali 27 tal-1974 ma jiswewx; u (iii) fid-dawl ta' dan kollu, tagħtihom kull rimedju li jidhrilha xieraq jew opportun;

Rat it-Tweġiba mressqa mill-intimati Onorevoli Prim Ministru u Ministru tal-Finanzi waqt is-smigħ tas-6 ta' Ottubru, 1992[1], li biha laqgħu għall-azzjoni tar-rikorrenti billi, b'mod preliminari, qalu (i) li l-Ministru intimat tħarrek ħażin u għalhekk jeħtieġ li ssir bidla fl-atti tal-kawża dwar kif imissu jissejjaħ; (ii) li trid titressaq il-prova tal-mandat mogħti lil dawk minn fost ir-rikorrenti li qegħdin jidhru għal xiħadd li mhuwiex f'Malta jew li qegħdin jidhru għal xi amministrazzjoni; (iii) li trid issir il-bidla wkoll safejn uħud mir-rikorrenti qegħdin jidhru bħala l-*aventi causa* minn ħaddieħor; (iv) li r-rikorrent John Gilbert ma għandu l-ebda interess ġuridiku fl-azzjoni u għalhekk imisshom jinħelsu milli jibqgħu fil-kawża fil-konfront tiegħu u bi spejjeż għalih; (v) li ladarba mara miżżewġa għandha hija stess it-tmexxija tal-ġid parafernali tagħha, dawk kollha minn fost ir-rikorrenti rġiel li qegħdin jidhru bħala amministraturi tal-ġid parafernali ta' marthom rikorrenti ma għandhomx *locus standi* f'din il-kawża u l-intimati eċċipjenti jmisshom jinħelsu milli jibqgħu fil-kawża fil-konfront tagħhom bi spejjeż għall-istess rikorrenti; (vi) ladarba l-liġi ma għadhiex tagħraf titoli nobiljari, għandha titneħħa minn quddiem isem ir-rikorrent Joseph Scicluna kull tismija tat-titolu ta' markiż; (vii) li l-proċess mhuwiex sħiħ għaliex il-mertu tal-kawża jolqot lill-kumpannija Bank of Valletta Limited, li jmissha għalhekk tissejjaħ fil-kawża; u (viii) billi mir-rikors promotur ma joħroġx sewwa jekk ir-rikorrenti jew min minnhom għandhomx xi ishma fin-National Bank of Malta, l-intimati ma setgħux jirrispondu dwar jekk l-istess rikorrenti jew uħud minnhom għandhomx interess ġuridiku li jkunu fil-kawża. Fil-mertu, laqgħu billi qalu li kemm l-Att XLV tal-1973 u kif ukoll l-Att IX tal-1974 li emendah kienu liġijiet maħsuba li jirregolaw it-tmexxija ta'

[1] L-istess Tweġiba (b'xi żieda żgħira) reġgħet tressqet formalment fir-Reġistru dak inhar ukoll (ara paġġ. 16 – 9 tal-proċess)

banek li kienu jħaddmu depożiti tal-pubbliku u li kienu għaddejjin minn żmien imwiegħer ta' insolvenza jew falliment, u għaldaqstant kienu liġijiet ġustifikati taħt l-artikolu 37(2) tal-Kostituzzjoni, filwaqt li bl-ebda mod ma xekklu jew żammew lil xiħadd mir-rikorrenti milli jingħaqad jew jassoċja ma' ħaddieħor kif irid l-artikolu 42 tal-Kostituzzjoni. Min-naħa l-oħra, l-Avviż Legali 27 tal-1974 kien maħsub biss biex iħassar xi dispożizzjonijiet tal-Att XLV tal-1973 u r-rikorrenti ma għandhom l-ebda jedd jew interess li jitolbu li d-dispożizzjonijiet imħassra jerġgħu jidħlu fis-seħħ. Temmew jgħidu li huwa stramb ħafna li tmintax-il sena wara li r-rikorrenti ittrasferew l-ishma tagħhom huma jidhru li b'din il-kawża qegħdin jippruvaw iħassru t-trasferiment li sar b'att nutarili favur il-Bank of Valletta Limited, u għalhekk l-eċċipjenti jistiednu lil din il-Qorti li tinqeda bid-diskrezzjoni mogħtija lilha bil-*proviso* tal-artikolu 46(2) tal-Kostituzzjoni biex tagħżel li ma tismax il-kawża;

Rat id-degriet tagħha (diversament presjeduta) tal-15 ta' Diċembru, 1992[2], li bih u fuq talba magħmula mir-rikorrenti b'rikors tagħhom tal-11 ta' Novembru, 1992, ħatret lill-Avukat Peter Borġ Costanzi u l-Prokuratriċi Legali Lucy Bonello bħala Kuraturi Deputati biex jidhru fil-kawża għall-intimat Maurice Abela li dak iż-żmien kien imbiegħed minn Malta;

Rat it-Tweġiba mressqa fl-14 ta' Jannar, 1993, mill-Kuraturi Deputati maħtura li biha laqgħu għall-azzjoni tar-rikorrenti billi qalu li ma kienu jafu xejn dwar il-każ, iżda ġibdu l-attenzjoni tal-Qorti u tal-partijiet li d-degriet li bih huma nħatru jgħid li kienu qegħdin jidhru għall-Kunsill ta' Amministrazzjoni intimat u mhux biss għall-intimat Maurice Abela;

Rat ix-xhieda mressqa mir-rikorrenti (magħduda l-kopji tax-xhieda mogħtija sa dak iż-żmien fil-kawża mismugħa mill-Prim'Awla tal-Qorti Ċivili[3]);

---

[2] Paġ. 30 tal-proċess
[3] Ċitazz. Nru. 282/77

Rat in-Nota ta’ Astensjoni mressqa mill-Onorevoli Imħallef Joseph Said Pulliċino fil-15 ta’ Lulju, 1995[4];

Rat in-Nota ta’ Astensjoni mressqa mill-Onorevoli Imħallef Albert Manche’ fis-17 ta’ Awwissu, 1995[5];

Rat id-dikjarazzjoni magħmula waqt is-smigħ tal-10 ta’ Diċembru, 1998[6], li biha kien hemm qbil li l-provi mressqa f’din il-kawża u dawk imressqa fil-kawża Kostituzzjonali 390/92 u fil-kawża ċivili 282/77 jkunu jgħoddu għat-tliet kawżi. Kemm hu hekk, it-tliet kawżi kienu jinstemgħu flimkien;

Rat in-Nota ta’ Astensjoni mressqa mill-Onorevoli Imħallef Lino Farruġia Sacco fil-15 ta’ April, 2003[7];

Rat in-Nota ta’ Astensjoni mressqa mill-Onorevoli Imħallef Gino Camilleri fl-10 ta’ Marzu, 2006[8];

Rat li l-atti tal-kawża kienu assenjati lil din il-Qorti kif issa presjeduta fil-21 ta’ Marzu, 2006;

Rat ix-xhieda mressqa quddiemha mill-intimati (magħduda dik bil-mezz tal-affidavit) u kif ukoll bosta provi dokumentali;

Rat id-degriet tagħha tat-3 ta’ Diċembru, 2008[9], li bih tat żmien lir-rikorrenti biex iressqu n-Nota ta’ Sottomissjonijiet tagħhom;

Rat in-Nota ta’ Sottomissjonijiet imressqa mir-rikorrenti fit-30 ta’ Novembru, 2009[10];

Rat in-Nota ta’ Sottomissjonijiet imressqa mill-intimati Onorevoli Prim Ministru u Ministru tal-Finanzi fit-3 ta’ Mejju, 2010[11];

---

[4] Paġ. 101 tal-proċess
[5] Paġ. 102 tal-proċess
[6] Paġ. 99 tal-proċess
[7] Paġ. 125 tal-proċess
[8] Paġ. 133 tal-proċess
[9] Paġ. 636 tal-proċess
[10] Paġġ. 662 sa 730 tal-proċess
[11] Paġġ. 750 sa 772 tal-proċess

Rat id-degriet tagħha tal-20 ta' Mejju, 2010[12], li bih laqgħet talba tar-rikorrenti biex jitħallew iressqu replika għall-imsemmija Nota Responsiva u tathom żmien biex jagħmlu dan;

Rat ir-Replika mressqa mir-rikorrenti fis-7 ta' Lulju, 2010[13];

Rat il-Kontro-Replika mressqa mill-intimati fid-29 ta' Lulju, 2010[14];

Rat l-atti kollha tal-kawża u kif ukoll dawk tal-kawża kostituzzjonali l-oħra li kienet qiegħda tinstema' magħha;

Rat id-degrieti tagħha li bihom ħalliet il-kawża għas-sentenza;

Ikkunsidrat:

Illi din hija azzjoni dwar ilment ta' ksur ta' jeddijiet fundamentali. Ir-rikorrenti jgħidu li huma ġarrbu ksur tal-jedd tagħhom għall-ħarsien miċ-ċaħda ta' ħwejjiġhom mingħajr kumpens xieraq taħt l-artikolu 37 tal-Kostituzzjoni tar-Repubblika ta' Malta (aktar 'il quddiem imsejħa "l-Kostituzzjoni") u tal-jedd tagħhom li jingħaqdu u jassoċjaw ma' ħaddieħor kif imħares kemm taħt l-artikolu 42 tal-Kostituzzjoni u kif ukoll taħt l-artikolu 11 tal-Konvenzjoni (Ewropeja) għall-Protezzjoni tad-Drittijiet tal-Bniedem u tal-Libertajiet Fundamentali (aktar 'il quddiem imsejħa "il-Konvenzjoni"). Huma jgħidu li dan ġara bis-saħħa ta' liġi li għaddiet mill-Kamra tad-Deputati fl-1 ta' Frar, 1974 (Att IX tal-1974)[15] biex temenda l-Att tal-1973 li Jipprovdi Temporanjament dwar in-National Bank u l-Bank ta' Tagliaferro (Att XLV tal-1973)[16] li, fost l-oħrajn, tat setgħat lill-Kunsill ta' Amministrazzjoni intimat (aktar 'il quddiem imsejjaħ "il-Kunsill") biex jieħu f'idejh it-tmexxija

[12] Paġ. 774 tal-proċess
[13] Paġġ. 775 sa 798 tal-proċess
[14] Paġġ. 800 – 7 tal-proċess
[15] Aktar 'il quddiem imsejjaħ "Att IX"
[16] Aktar 'il quddiem imsejjaħ "Att XLV"

tal-imsemmija Banek. Dan il-ksur allegat mir-rikorrenti laħaq il-qofol tiegħu meta l-Kunsill għadda l-ishma li huma kellhom fin-National Bank of Malta u f'Tagliaferro Bank (aktar 'il quddiem imsejħin "NBM") lil Bank ieħor ġdid – il-Bank of Valletta Limited (aktar 'il quddiem imsejjaħ "BOV") – mingħajr ħlas bis-saħħa ta' kuntratt nutarili tat-22 ta' Marzu, 1974 (li kellu jidħol fis-seħħ jumejn wara d-data tal-pubblikazzjoni tiegħu);

Illi għal din l-azzjoni l-intimati Prim Ministru u Ministru tal-Finanzi u Dwana laqgħu b'għadd ta' eċċezzjonijiet ta' xejra preliminari u tekniċi. Laqgħu wkoll b'eċċezzjonijiet fil-mertu, biex jiċħdu li tassew li r-rikorrenti ġarrbu l-ksur tal-jeddijiet minnhom imsemmija. B'mod partikolari, l-imsemmija intimati, preliminarjament, qalu (i) li l-Ministru intimat tħarrek ħażin u għalhekk jeħtieġ li ssir bidla fl-atti tal-kawża dwar kif imissu jissejjaħ; (ii) li trid titressaq il-prova tal-mandat mogħti lil dawk minn fost ir-rikorrenti li qegħdin jidhru għal xiħadd li mhuwiex f'Malta jew li qegħdin jidhru għal xi amministrazzjoni; (iii) li trid issir il-bidla wkoll safejn uħud mir-rikorrenti qegħdin jidhru bħala l-*aventi causa* minn ħaddieħor; (iv) li r-rikorrent John Gilbert ma għandu l-ebda interess ġuridiku fl-azzjoni u għalhekk imisshom jinħelsu milli jibqgħu fil-kawża fil-konfront tiegħu u bi spejjeż għalih; (v) li ladarba mara miżżewġa għandha hija stess it-tmexxija tal-ġid parafernali tagħha, dawk kollha minn fost ir-rikorrenti rġiel li qegħdin jidhru f'din il-kawża bħala amministraturi tal-ġid parafernali ta' marthom rikorrenti ma għandhomx *locus standi* f'din il-kawża u l-intimati eċċipjenti jmisshom jinħelsu milli jibqgħu fil-kawża fil-konfront tagħhom bi spejjeż għall-istess rikorrenti; (vi) li ladarba l-liġi ma għadhiex tagħraf titoli nobiljari, għandha titneħħa minn quddiem isem ir-rikorrent Joseph Scicluna kull tismija tat-titolu ta' markiż; (vii) li l-proċess mhuwiex sħiħ għaliex il-mertu tal-kawża jolqot lill-kumpannija Bank of Valletta Limited, li jmissha għalhekk tissejjaħ fil-kawża; u (viii) billi mir-rikors promotur ma joħroġx sewwa jekk ir-rikorrenti jew min minnhom għandhomx xi ishma fin-National Bank of Malta, ma setgħux jgħidu jekk l-istess rikorrenti jew min minnhom għadx fadallu interess ġuridiku biex imexxi 'l quddiem il-kawża. Fil-mertu, laqgħu billi qalu li kemm l-Att

XLV u kif ukoll l-Att IX li emendah kienu liġijiet maħsuba li jirregolaw it-tmexxija ta' banek li kienu jħaddmu depożiti tal-pubbliku u li kienu għaddejjin minn żmien imwiegħer ta' insolvenza jew falliment, u għaldaqstant kienu liġijiet ġustifikati taħt l-artikolu 37(2) tal-Kostituzzjoni, filwaqt li bl-ebda mod ma xekklu jew żammew lil xiħadd mir-rikorrenti milli jingħaqad jew jassoċja ma' ħaddieħor kif irid l-artikolu 42 tal-Kostituzzjoni. Min-naħa l-oħra, l-Avviż Legali 27 tal-1974 kien maħsub biss biex iħassar xi dispożizzjonijiet tal-Att XLV u r-rikorrenti ma għandhom l-ebda jedd jew interess li jitolbu li d-dispożizzjonijiet imħassra jerġgħu jidħlu fis-seħħ. Temmew jgħidu li huwa stramb ħafna li tmintax-il sena wara li seħħew il-ġrajja li jilmentaw minnhom, jidhru li b'din il-kawża qegħdin jippruvaw iħassru t-trasferiment li sar b'att nutarili favur il-Bank of Valletta Limited, u għalhekk l-eċċipjenti jistiednu lil din il-Qorti li tinqeda bid-diskrezzjoni mogħtija lilha bil-*proviso* tal-artikolu 46(2) tal-Kostituzzjoni biex tagħżel li ma tismax il-kawża;

Illi kienu nħatru Kuraturi Deputati biex jidhru għall-Kunsill intimat u dawn kienu laqgħu għall-azzjoni attriċi billi qalu li ma kienu jafu xejn dwar il-każ u li kienu qegħdin jirriżervaw li jressqu kull eċċezzjoni fil-waqt xieraq tal-kawża;

Illi minkejja li f'waħda mill-eċċezzjonijiet preliminari l-intimati kienu qalu li jmissu jissejjaħ fil-kawża l-Bank of Valletta Limited, l-ebda provvediment qatt ma ngħata f'dan ir-rigward. Mill-atti proċesswali jidher li f'xi żmien kien jidher għas-seduti l-avukat ta' BOV, iżda formalment BOV ma sar qatt parti f'din il-kawża. Ma reġgħet saret l-ebda talba jew imqar sottomissjoni matul is-smigħ tal-kawża dwar din is-sejħa fil-kawża. Iżda, fl-istess waqt, l-imsemmija eċċezzjoni lanqas ma ġiet irtirata;

Illi l-Qorti tqis li s-sejħa fil-kawża ta' BOV ma kenitx meħtieġa u lanqas determinanti għall-każ tallum. Wieħed irid jiftakar li l-azzjoni tar-rikorrenti hija mibnija fuq il-kwestjoni ta' siwi ta' liġi u fuq egħmil imwettaq mill-intimati fi żmien partikolari u b'rabta mal-imsemmija liġi, li fihom BOV ma kienx dak iż-żmien għadu kostitwit. Hija wkoll

azzjoni dwar allegat ksur ta' jedd fundamentali, liema ksur kif prospettat mir-rikorrenti ma jweġibx għalih BOV bħala l-leġittimu kontradittur ladarba la kien hu li wettaq l-egħmil li minnu jilmentaw ir-rikorrenti u lanqas huwa dak li jista' jagħti r-rimedju jekk kemm-il darba l-Qorti sejra tasal biex issib li l-ilment tar-rikorrenti huwa mistħoqq. Għalhekk, fid-dawl ta' dak li jiddisponi l-artikolu 961 tal-Kapitolu 12 tal-Liġijiet ta' Malta, l-Qorti tasal għall-fehma li BOV ma kellux l-interess ġuridiku li jissejjaħ fil-kawża billi mhuwiex il-kontradittur leġittimu tal-pretensjonjiet tar-rikorrenti;

Illi minħabba f'hekk il-Qorti sejra twarrab is-**seba' eċċezzjoni** tal-intimati Onorevoli Prim Ministru u Ministru tal-Finanzi;

Illi għal dak li jirrigwarda l-fatti marbuta mal-każ jibda biex jingħad li din l-azzjoni tressqet flimkien ma' u dakinhar li tressqet kawża oħra Kostituzzjonali minn rikorrenti oħrajn dwar ksur tal-istess żewġ jeddijiet fundamentali[17]. Iż-żewġ kawżi kienu qegħdin jinstemgħu flimkien. Minbarra dan, żmien qabel kienet infetħet ukoll kawża oħra quddiem il-qrati ordinarji[18] biex tattakka s-siwi tat-trasferiment tal-ishma minn uħud mill-azzjonisti ta' NBM lill-Gvern. Dik il-kawża wkoll, wara xi żmien, bdiet tinstema' flimkien ma' din tal-lum. Għalhekk il-Qorti tirreferi għall-fatti msemmijin f'dawk iż-żewġ kawżi biex ma terġax tirrepetihom bla bżonn;

Illi r-rikorrenti f'din il-kawża huma dawk minn fost l-azzjonisti ta' NBM li kienu għażlu li ma jiffirmawx il-kitba li biha ntalbu jittrasferixxu l-ishma tagħhom favur il-Gvern mingħajr ħlas;

Illi, b'żieda ma' dawk il-fatti, għandu jingħad li waqt il-ħin tal-Aġġornament tas-seduta tal-Kamra tar-Rappreżentanti tal-5 ta' Diċembru, 1973[19], il-Prim Ministru kien ta stqarrija lill-Kamra dwar il-qagħda tan-NBM u l-ħsieb li kellu l-Gvern dak inhar dwar is-suġġeriment li qal li sarlu minn

[17] Rik. Nru. 390/92JRM li s-sentenza tagħha ngħatat fid-9.1.2014
[18] Ċitazz. Nru. 282/77JRM li s-sentenza tagħha wkoll ingħatat fid-9.1.2014
[19] Ara traskrizzjoni tal-istqarrija f'paġġ. 304 sa 314 tal-proċess

rappreżentanti tal-istess Bank biex jieħu t-tmexxija tan-NBM f'idejh;

Illi ġimgħa wara, fis-seduta tat-12 ta' Diċembru, 1973[20], kien għadda mill-Kamra tad-Deputati fl-istadji kollha u bi qbil tal-membri kollha tal-istess Kamra l-Att XLV tal-1973 maħsub "*biex jipprovdi temporanjament sabiex l-amministrazzjoni tan-National Bank of Malta Limited u ta' Tagliaferro Bank Limited it-tmexxija u l-kontinwazzjoni tax-xogħol tagħhom jew ta' xi parti jew partijiet minnu tingħata f'idejn Kunsill ta' Amministrazzjoni u biex jipprovdi għal ħwejjeġ oħra li għandhom x'jaqsmu jew li huma inċidentali għall-għan imsemmi*". Dak l-Att kien ingħata l-Kunsens tal-Gvernatur-Ġenerali dak inhar stess;

Illi fit-30 ta' Jannar, 1974[21], il-Kamra tad-Deputati għaddiet l-Att IX li jemenda l-Att XLV. Dak l-Att irċieva l-kunsens tal-Gvernatur-Ġenerali fl-1 ta' Frar, 1974. Bis-saħħa tal-imsemmija emendi, tbiddel l-artikolu 3 (dwar kemm kellu jdum fis-seħħ l-Att XLV) u s-sub-artikolu (2) tal-artikolu 4 (dwar kif setgħu jkunu delegati u jitħaddmu s-setgħat tal-Kunsill). Minbarra l-imsemmija bidliet, żdiedu żewġ artikoli ġodda. Wieħed (l-artikolu 11) kien jitkellem dwar it-trasferiment tax-xogħol tal-Bank, u l-ieħor (l-artikolu 12) kien jipprovdi dwar l-effetti tat-trasferiment tax-xogħol tal-Bank;

Illi bis-saħħa tal-Avviż Legali 27 tal-1974, maħruġ fit-22 ta' Marzu, 1974 (taħt is-setgħa mogħtija fl-artikolu 3 tal-Att XLV biex isiru regolamenti taħt l-istess Att), ingħata Ordni li "*d-disposizzjonijiet ta' l-Att ta' l-1973 biex Jipprovdi Temporanjament dwar in-National Bank of Malta u l-Bank ta' Tagliaferro li jagħtu jew jimponu funzjonijiet, setgħat jew dmirijiet lill-Kunsill ta' Amministrazzjoni mwaqqaf bl-imsemmi Att għandhom, safejn dawk il-funzjonijiet, setgħat jew dmirijiet jirreferu għax-xogħol u għall-attiv u l-passiv tan-National Bank of Malta Limited u ta' Tagliaferro Bank Limited u mingħajr ħsara għal kull ħaġa li qabel tkun*

[20] Ara t-traskrizzjoni tad-dibattitu u tal-eżami tal-Parlament f'paġġ. 331 sa 343 u 366 sa 403 tal-proċess
[21] Ara t-traskrizzjoni tad-dibattitu u tal-eżami tal-abbozz mill-Kumitat tal-Kamra f'paġġ. 447 sa tal-proċess

saret jew li naqset milli ssir bis-saħħa tagħhom, jieqfu mis-seħħ fl-24 ta' Marzu, 1974";

Illi dak inhar ukoll tat-22 ta' Marzu, 1974, sar ftehim li bih l-assi u d-djun tan-NBM għaddew minn fuq ismu fuq BOV. It-trasferiment seħħ bis-saħħa ta' att nutarili tat-22 ta' Marzu, 1974, fl-atti tan-Nutar Dottor Maurice Gambin u kellu jidħol fis-seħħ jumejn wara;

Illi fit-30 ta' Settembru, 1992, ir-rikorrenti fetħu din il-kawża;

Illi l-Qorti sejra tibda l-konsiderazzjonijiet legali tagħha dwar il-kawża billi tqis **l-ewwel tmien l-eċċezzjonijiet preliminari**. L-ewwel sitt eċċezzjonijiet preliminari huma fis-sura ta' sejħa għall-attenzjoni biex isiru bidliet fl-atti tal-kawża. L-ewwel waħda titkellem dwar li l-Ministru intimat tħarrek taħt isem ħażin; it-tieni dwar il-prova tal-mandat mogħti lil dawk minn fost ir-rikorrenti li jgħidu li qegħdin jidhru bħala prokuraturi ta' xiħadd imsiefer; it-tielet waħda trid safejn xi wħud mir-rikorrenti huwa l-aventi kawża ta' xi azzjonist li laħaq miet sa qabel ma nfetħet il-kawża, dan ma għandux jagħmel differenza għall-qagħda tagħhom ta' rikorrenti daqslikieku kienu huma nfushom l-azzjonisti attwali; ir-raba' waħda hi li r-rikorrent John Gilbert ma għandu l-ebda interess fir-rikors u jmisshom jinħelsu milli jibqgħu fil-kawża fil-konfront tiegħu bi spejjeż għalih; il-ħames waħda titkellem dwar dawk minn fost ir-rikorrenti li jidhru fl-atti tal-kawża bħala amministraturi tal-ġid parafernali ta' marthom rikorrenti; filwaqt li s-sitt waħda titkellem dwar it-tismija ta' titolu ta' nobbilta' fir-rigward tar-rikorrent Joseph Scicluna. Dawn l-eċċezzjonijiet ma għandhom ikunu tal-ebda xkiel la għas-siwi tal-kawża u lanqas għall-integrita' tal-ġudizzju meħtieġ biex is-sentenza tkun tgħodd. Filwaqt li fil-każ tal-ewwel, it-tielet u s-sitt eċċezzjonijiet preliminari l-liġi tippermetti l-bidla taħt id-dispożizzjonijiet tal-artikolu 175(1) tal-Kapitolu 12 tal-Liġijiet ta' Malta, fil-każ tal-ħames eċċezzjoni ġara li, minħabba ż-żmien li din il-kawża ilha miexja, bosta mir-rikorrenti saru partijiet fil-kawża b'jedd bħala l-aventi kawża ta' marthom minħabba l-mewt fil-mori tal-kawża jew kienu huma stess li mietu u daħlu oħrajn minflokhom.

Dawn il-bidliet fl-atti tal-kawża seħħew, fi żmien jew f'ieħor, bis-saħħa tad-degrieti li ngħataw fuq talbiet għat-trasfużjoni tal-ġudizzju f'isem qraba, istituzzjonijiet jew werrieta. Għalhekk, jidher li ma hemmx x'wieħed jgħid aktar dwar l-imsemmija eċċezzjonijiet;

Illi dwar it-tieni eċċezzjoni preliminari jista' jingħad ukoll dak li ssemma fir-rigward tal-ħames eċċezzjoni preliminari. Fid-dokumenti mressqa bil-bosta rikorsi għal-leġittimazzjoni tal-atti jew tat-trasfużjoni tal-ġudizzju, ħareġ sewwa li dawk mir-rikorrenti li kienu qegħdin jidhru fil-kawża (minbarra f'isimhom proprju) bħala mandatarji ta' qrabat imsiefra, kienu tabilħaqq qegħdin jikkostitwixxu r-rappreżentanza tal-imsemmija rikorrenti msiefra. Minbarra dan, huwa magħruf li l-mandat jista' jingħata wkoll bil-fomm jew taċitament[22]. Għandu jingħad li l-intimati ma ressqu l-ebda kwestjoni jew sottomissjoni dwar din l-eċċezzjoni tagħhom, u għalkemm baqgħu ma rtirawhiex, lanqas ma merew dak li joħroġ mill-atti tal-kawża. F'kull każ, minħabba n-natura tal-azzjoni mressqa mir-rikorrenti, l-Qorti hija tal-fehma li l-ġudizzju huwa sħiħ u mqar li kieku l-kawża nfetħet minn wieħed biss mir-rikorrenti *proprio*, hija kienet tista' tgħaddi biex tistħarreġ il-mertu tal-ilment xorta waħda;

Illi dwar ir-raba' eċċezzjoni preliminari, jidher li din hija mistħoqqa għaliex ir-rikorrent Gilbert ma kellu l-ebda sehem fil-Bank, kien joqgħod barra minn Malta, kien miżżewweġ waħda mir-rikorrenti (li hija parti fil-kawża) u ma saret l-ebda leġittimazzjoni tal-atti fir-rigward tiegħu. F'kull każ, huwa jidher fil-kawża biss "għal kull interess li jista' jkollu" u x'aktarx li ddaħħal *ex abundante cautela*. Il-preżenza jew in-nuqqas tiegħu f'din il-kawża ma kienx determinanti għat-tmexxija 'l quddiem tagħha u għalkemm il-konsegwenza loġika jmissha tkun li l-intimati għandhom jinħelsu milli jibqgħu fil-kawża fil-konfront tal-imsemmi rikorrent, dan ftit li xejn jista' jkollu effett fuq il-każ;

[22] Art. 1857(2) tal-Kap 16

Illi dwar is-seba' eċċezzjoni preliminari l-Qorti diġa fissret il-fehma tagħha aktar 'il fuq f'din is-sentenza u ssib li l-eċċezzjoni mhijiex tajba;

Illi dwar it-tmien eċċezzjoni li titkellem fuq l-interess ġuridiku tar-rikorrenti f'din il-kawża, l-intimati jgħidu li mill-atti tar-rikors promotur wieħed ma jistax jgħid x'ishma għandhom fil-Bank l-istess rikorrenti. Ta' min jgħid li r-rikorrenti fetħu din il-kawża sewwasew għaliex huma kienu l-azzjonisti tan-NBM li kienu għażlu li ma jittrasferux l-ishma tagħhom lill-Gvern. Dan huwa li jagħrafhom minn azzjonisti oħrajn li kienu aċċettaw li jittrasferixxu l-ishma li kellhom fl-imsemmi Bank. Huwa minħabba f'hekk li nfetħu żewġ kawżi kostituzzjonali. Mill-provi mressqa ħareġ li r-rikorrenti kienu tassew dawk l-azzjonisti li baqgħu jirreżistu s-sejħa biex jgħaddu l-ishma tagħhom lill-Gvern. Dan jinsab ippruvat f'dokument[23] imressaq matul is-smigħ tal-kawża u li ttieħed minn tagħrif uffiċjali miżmum f'reġistru tal-BOV[24]. Il-Qorti qabblet l-ismijiet imsemmija f'dak id-dokument mal-ismijiet tar-rikorrenti li fetħu din il-kawża u sabithom kollha. Min-naħa tagħhom l-intimati ma sabu l-ebda nuqqas fl-imsemmi dokument u għalkemm baqgħu ma rtirawx l-eċċezzjoni lanqas reġgħu semmewha fit-trattazzjoni tal-għeluq;

Illi fid-dawl tal-konsiderazzjonijiet kollha li saru, l-Qorti ssib li, ħlief fil-każ tar-raba' eċċezzjoni preliminari, l-eċċezzjonijiet preliminari l-oħrajn kollha mhumiex mistħoqqa u lanqas sejrin jintlaqgħu;

Illi l-intimati Onorevoli Prim Ministru u Ministru tal-Finanzi qanqlu wkoll eċċezzjoni li titlob lill-Qorti milli tagħżel li ma twettaqx is-setgħat tagħha biex tisma' din il-kawża. Din hija l-ħdax-il eċċezzjoni. L-intimati jgħidu li ladarba r-rikors jidher li huwa maħsub li jattakka t-trasferiment li sar favur BOV ladarba hemm proċeduri oħrajn quddiem il-Qrati biex iwaqqgħu l-istess trasferiment, din il-Qorti jmissha tapplika d-dispożizzjonijiet tal-*proviso* tal-artikolu 46(2) tal-Kostituzzjoni;

---

[23] Dok "VC3" (f'*envelope* mhux enumerat)
[24] Xhieda ta' Victor Cardona 8.10.1993 f'paġġ. 48 – 9 tal-proċess

Illi l-Qorti tibda biex tqis li din l-eċċezzjoni qatt ma kienet trattata u wisq anqas mistħarrġa mill-imħallfin li l-kawża kienet qiegħda tinstema' quddiemhom qabel għaddiet għand il-Qorti kif issa presjeduta. Hawn ukoll, l-intimati ma ressqu l-ebda sottomissjoni fir-rigward. Din il-Qorti ssib li kemm miċ-ċirkostanzi tal-każ u kif ukoll mill-għamla ta' azzjoni mressqa, mhuwiex il-każ li tagħżel li ma tismax il-kawża għar-raġuni msemmija mill-intimati. Fl-ewwel lok, irid jingħad li l-kawża li tfittex ir-rimedju "ordinarju" kienet tirrigwarda t-tħassir tal-kitbiet tat-trasferiment tal-ishma, filwaqt li r-rikorrenti fil-kawża tal-lum ma kienu għamlu l-ebda trasferiment bħal dak. Fit-tieni lok, l-ilment ewlieni tar-rikorrenti hu li t-tħaddim ta' liġijiet li għadda l-Parlament jikser il-jeddijiet fundamentali tagħhom kemm dwar il-ħarsien mit-teħid ta' ġidhom bla kumpens xieraq u kif ukoll tal-jedd tagħhom li jassoċjaw irwieħhom. Dawn l-ilmenti jistħoqqilhom li jkunu trattati għaliex l-ebda proċediment ieħor – lanqas dak li kien il-mertu tal-kawża kostituzzjonali l-oħra li kienet qiegħda tinstema' ma' din – ma kien maħsub li jistħarreġ l-ilmenti speċifiċi li r-rikorrenti għandhom f'din il-kawża. Fit-tielet lok, il-fatt waħdu li din il-kawża baqgħet titmexxa sas-smigħ u t-trattazzjoni tal-ilment fil-mertu juri li l-Qorti diġa' għażlet li twettaq is-setgħat tagħha u mhux li tastjeni minnhom;

Illi għalhekk din l-eċċezzjoni mhix sejra tintlaqa' lanqas;

Illi issa l-Qorti sejra tgħaddi biex tqis **l-ilmenti tar-rikorrenti fil-mertu** u kif ukoll **iż-żewġ eċċezzjonijiet fil-mertu tal-intimati**. Fil-qofol tiegħu, l-ilment tar-rikorrenti hu li bis-saħħa tad-dispożizzjonijiet tal-Att IX baqgħu ma jistgħux jinżammu u la laqgħat tal-Bord tad-Diretturi ta' NBM u lanqas laqgħat għall-azzjonisti, u dan minbarra li l-Kunsill intimat qatt ma tahom tagħrif dwar dak li kien qiegħed jagħmel fit-tmexxija tal-Bank. B'żieda ma' dan, l-ilment jirrigwarda wkoll it-trasferiment min-naħa tal-Kunsill intimat li jgħaddi l-assi u n-negozju tal-Bank lil BOV b'kuntratt bla ma tħallas korrispettiv u b'hekk is-sehem li r-rikorrenti kellhom żvinta fix-xejn;

Illi l-Qorti jidhrilha li, qabel ma tgħaddi biex tistħarreġ jekk huwiex minnu li r-rikorrenti ġarrbu ksur ta' xi wieħed mill-

jeddijiet fundamentali minnhom imsemmija, jixraq li ssemmi tliet ċirkostanzi partikolari li jsawru din il-kawża;

Illi l-ewwel ċirkostanza hi li din il-kawża tressqet minn persuni jew entitajiet li ma kinux għażlu li jittrasferixxu l-ishma li kellhom fin-NBM lill-Gvern. Meta daħal fis-seħħ l-Att XLV, ir-rikorrenti kollha kienu azzjonisti tal-Bank u hekk riedu li jibqgħu. Din iċ-ċirkostanza tagħti xejra partikolari lill-kawża għaliex għalkemm huwa minnu li titkellem dwar il-ksur tal-istess jeddijiet fundamentali li dwarhom titkellem il-kawża kostituzzjonali l-oħra li qiegħda tinstema' flimkien magħha, ir-rikorrenti f'dik il-kawża l-oħra ma kinux għadhom aktar azzjonisti tal-Bank meta l-Kunsill intimat kien beda jmexxi n-negozju tal-istess Bank u meta sar il-kuntratt li bis-saħħa tiegħu dak in-negozju u l-assi tiegħu kienu trasferiti lil BOV. Mhux hekk ir-rikorrenti fil-kawża tal-lum: huma kienu baqgħu lkoll azzjonisti tal-Bank u l-Kunsill intimat kien qiegħed imexxi n-negozju f'isimhom u fl-interess tagħhom ukoll;

Illi t-tieni ċirkostanza hija li r-rikorrenti jibnu l-kawża tal-ksur tal-jeddijiet fundamentali tagħhom fuq id-dispożizzjonijiet ta' liġi li għaddiet mill-Parlament apposta bil-ħsieb li tirregola b'mod temporanju l-qagħda li tnisslet fil-Bank fl-ewwel jiem ta' Diċembru tal-1973. Dik il-liġi – l-Att XLV – kienet liġi maħsuba li tipprovdi dwar l-amministrazzjoni tan-NBM, it-tmexxija u l-kontinwazzjoni tax-xogħol kollu tal-Bank jew parti minnu u li din l-amministrazzjoni tkun fdata fil-Kunsill intimat, minbarra li kellu jipprovdi dwar ħwejjeġ marbuta ma' dan kollu jew ħwejjeġ anċillari. L-imsemmi Att XLV kien emendat bl-Att IX fi Frar tal-1974. Bis-saħħa tal-Avviż Legali 27 tal-1974[25], l-effetti tal-Att XLV kif emendat waqfu milli jibqgħu fis-seħħ fl-24 ta' Marzu, 1974, safejn id-dispożizzjonijiet tal-imsemmi Att kienu jagħtu jew jimponu funzjonijiet, setgħat jew dmirijiet lill-Kunsill intimat, u safejn dawk il-funzjonijiet, setgħat jew dmirijiet kienu jolqtu x-xogħol u l-attiv u l-passiv tan-NBM;

[25] Li jġib id-data tat-22 ta' Marzu 1974 bħala l-jum meta kellu jibda jseħħ

Illi r-rikorrenti jiffokaw l-ilment tagħhom partikolarment fuq id-dispożizzjonijiet tal-artikolu 2(4) tal-Att XLV (kif emendat) għaliex jgħidu li, minkejja li l-effetti tal-liġi tħassru, baqgħu ma tħassrux l-effetti tal-imsemmija dispożizzjonijiet. L-artikolu 2(4) tal-Att XLV (kif emendat bl-artikolu 3 tal-Att IX[26]) kien jgħid hekk: "*Il-Kunsill għandu, bla ħsara għad-disposizzjonijiet ta' dan l-artikolu, u bl-esklużjoni ta' kull persuna oħra, jeżerċita dwar il-Banek is-setgħat u l-funzjonijiet kollha li jistgħu jiġu eżerċitati mill-Bordijiet tad-Diretturi jew minn xi Direttur; u s-setgħat kollha tal-Bordijiet tad-Diretturi, u ta' kull direttur jew azzjonista, u tal-Banek f'laqgħa ġenerali jibqgħu provviżorjament mingħajr seħħ: Iżda dawk is-setgħat jistgħu jiġu eżerċitati bl-approvazzjoni tal-Kunsill jew bil-kunsens tiegħu u kull ħaġa jew għemil magħmul bis-saħħa ta' dawk is-setgħat ikun validu u jkollu effett sħiħ jekk dik il-ħaġa jew dak l-għemil jiġi ratifikat mill-Kunsill*";

Illi minħabba r-rilevanza li għandhom għal dan il-każ, il-Qorti sejra ssemmi artikoli oħrajn tal-Att XLV. L-artikolu 2(3) kien jipprovdi li "*Kull riżoluzzjoni meħuda f'laqgħa ġenerali tal-Banek, li tirrevoka, tbiddel jew iżżid mal-Memorandum u l-Istatut li tkun għada (*sic*) ma bdietx isseħħ fit-12 ta' Diċembru, 1973 skond l-Ordinanza ta' l-1962 dwar is-Soċjetajiet Kummerċjali, tkun mingħajr effett sakemm u safejn il-Ministru, b'ordni fil-Gazzetta ma jordnax xort'oħra*". L-artikolu 4(3) kien jgħid li "*Kull setgħa mogħtija lill-Kunsill b'dan l-Att għandha tiġi eżerċitata mill-Kunsill ħieles minn kull kontroll mill-Bord tad-Diretturi, minn kull Direttur tal-Banek u minn kull azzjonista tal-Banek*". L-artikolu 6 kien jipprovdi li "*Il-Prim Ministru jista' b'ordni fil-Gazzetta jeżenta lill-Kunsill jew lil xi membru tiegħu, milli jħares xi dispożizzjonijiet tal-liġi ta' Malta dwar soċjetajiet kummerċjali li fil-fehma tal-Prim Ministru ma jkunx possibbli jew xieraq li jiġu mħarsa fiċ-ċirkostanzi*". L-artikolu 9 kien jgħid li "*Ma hemm ebda obbligu li l-Kunsill isejjaħ laqgħat ġenerali tal-Banek jew laqgħat tal-Bordijiet tad-Diretturi*". L-artikolu 10 tal-Att XLV kien jipprovdi li "*L-egħmil u dak kollu li jsir mill-Kunsill, jew minn xi persuna jew persuni awtorizzati jew nominati mill-Kunsill, bis-*

[26] Billi żdied il-*proviso* mal-imsemmi sub-artikolu

saħħa tas-setgħat mogħtija lill-Kunsill b'dan l-Att ikollu l-istess effett u jkun jorbot lill-Banek l-istess qiesu dak l-egħmil u dak kollu li jsir ikun ġie magħmul mill-Bord tad-Diretturi tal-Banek". L-artikolu 11 (li kien iddaħħal bl-artikolu 4 tal-Att IX) kien jipprovdi dwar ordnijiet li kienu jistgħu jsiru lill-Kunsill intimat biex jittrasferixxi favur terza persuna li tkun indikata lilu f'ordni bħal dik, kull xogħol tal-Bank, magħdud l-attiv u l-passiv kollu tiegħu u li l-Kunsill kien marbut li "jagħti seħħ lil dak l-ordni". Ordni bħal dik setgħet tingħata jew bis-saħħa ta' riżoluzzjoni straordinarja meħuda f'laqgħa ġenerali tal-Bank, jew b'riżoluzzjoni iffirmata minn azzjonist jew azzjonisti li jkollhom b'kollox numru ta' azzjonijiet li bihom tista' tittieħed riżoluzzjoni bħal dik[27]. L-artikolu 11(3) kien jipprovdi li "*Għall-finijiet ta' dan l-artikolu, id-dritt għall-vot f'laqgħa ġenerali jew għall-iffirmar ta' riżoluzzjoni kif provdut fis-subartikolu (2) ta' dan l-artikolu għandu, dwar kull wieħed minn dawk il-Banek, ikun mingħajr kwistjoni vestit f'min fid-data tar-riżoluzzjoni jew tal-firma jkun jidher fuq ir-reġistru tal-membri miżmum minn dak il-Bank bħala d-detentur ta' l-azzjoni jew azzjonijiet li jagħtu d-dritt lid-detentur tagħhom li jivvota f'laqgħat ġenerali ta' dak il-Bank; u kull kwistjoni dwar min hu membru li titqajjem qabel l-imsemmija data għandha tiġi deċiża mill-Kunsill li d-deċiżjoni tiegħu tkun finali u konkluživa*". L-artikolu 12 kien jitkellem dwar l-effetti tat-trasferiment tax-xogħol tal-Bank. B'mod partikolari, l-Qorti tindika l-artikolu 12(1) li kien jgħid li "*Meta x-xogħol ta' xi wieħed mill-Banek jiġi trasferit kif provdut fl-artikolu 11 ta' dan l-Att u l-attiv ta' dak il-Bank ikun jinkludi azzjonijiet fil-bank l-ieħor, u n-numru ta' dawk l-azzjonijiet hekk inklużi jkun biżżejjed sabiex tgħaddi riżoluzzjoni straordinarja f'laqgħa ġenerali ta' dak il-bank, it-trasferiment tax-xogħol li jsir kif intqal qabel għandu, kemm-il darba ma jiġix provdut xort'oħra fit-trasferiment, jitqies li jinkludi x-xogħol ta' dak il-bank l-ieħor, inkluż l-attiv u l-passiv tiegħu*";

Illi <u>t-tielet ċirkostanza</u> partikolari f'din il-kawża hija li, għall-kuntrarju ta' dak li jirriżulta mill-kawża kostituzzjonali l-oħra li kienet tinstema' flimkien ma' din, ir-rikorrenti jsejsu

[27] Art. 11(2) tal-Att XLV tal-1973

l-ilment tal-ksur tal-jeddijiet fundamentali tagħhom kemm taħt il-Kostituzzjoni (l-artikoli 37 u 42) u kif ukoll taħt il-Konvenzjoni (l-artikolu 11);

Illi l-Qorti sejra tqis l-ewwel **l-ilment tar-rikorrenti dwar il-ksur tal-jedd imħares mill-artikolu 37 tal-Kostituzzjoni**. Ir-rikorrenti jilmintaw mill-fatt li, minkejja li żammew l-ishma tagħhom fil-Bank, il-Kunsill intimat taħt id-direzzjoni tal-intimati l-oħrajn, ittrasferew in-negozju flimkien mal-assi u d-djun tal-Bank lil terzi bla ma r-rikorrenti taw jew setgħu jagħtu l-kunsens tagħhom u, fuq kollox, bla ma ntalab u bla ma tħallas l-ebda korrispettiv jew konsiderazzjoni minn min kiseb dak in-negozju u dawk l-assi. Min-naħa tagħhom, l-intimati Onorevoli Prim Ministru u Ministru tal-Finanzi jgħidu li kulma sar twettaq taħt is-saħħa ta' liġijiet mgħoddija mill-Parlament maħsuba biex jirregolaw u jamministraw l-assi tal-bank fl-interess tad-depożitanti u tal-impjegati u għalhekk ma seħħ l-ebda ksur tal-jedd għall-ħarsien mit-teħid tal-ġid bla kumpens, minħabba li dawk il-liġijiet jaqgħu taħt il-kappa tal-artikolu 37(2) tal-Kostituzzjoni;

Illi l-artikolu 37 tal-Kostituzzjoni jrid li "*(1) Ebda proprjeta' ta' kull xorta li tkun ma għandu jittieħed pussess tagħha b'mod obbligatorju, u ebda nteress fi jew dritt fuq proprjeta' ta' kull xorta li tkun ma għandu jiġi miksub b'mod obbligatorju, ħlief meta hemm dispożizzjoni ta' liġi applikabbli għal dak it-teħid ta' pussess jew akkwist – (a) għall-ħlas ta' kumpens xieraq; (b) li tiżgura lil kull persuna li tippretendi dak il-kumpens dritt ta' aċċess lil qorti jew tribunal indipendenti u imparzjali mwaqqaf b'liġi sabiex jiġi deċiż l-interess tagħha fi jew dritt fuq il-proprjeta' u l-ammont ta' kull kumpens li għalih tista' tkun intitolata, u sabiex tikseb ħlas ta' dak il-kumpens; u (ċ) li tiżgura lil kull parti fi proċeduri f'dik il-qorti jew tribunal dwar pretensjoni bħal dik dritt ta' appell mid-deċiżjoni tagħha lill-Qorti tal-Appell f'Malta. ....*";

Illi s-sub-artikolu (2) tal-istess artikolu jislet sensiela ta' ċirkostanzi li, minkejja li fihom jittieħed il-pussess jew l-akkwist ta' proprjeta', ma jitqisux bħala għemejjel li jsiru bi ksur tal-jedd imħares fis-sub-artikolu (1) fuq imsemmi. Is-

sub-artikolu (4) mbagħad jipprovdi li "*Ebda ħaġa f'dan l-artikolu ma għandha tiftiehem li tolqot l-egħmil jew ħdim ta' xi liġi għat-teħid ta' pussess obbligatorju fl-interess pubbliku ta' xi proprjeta', jew l-akkwist obbligatorju fl-interess pubbliku u ta' xi interess fi jew dritt fuq proprjeta', meta dik il-proprjeta', interess jew dritt huwa miżmum minn għaqda korporata li hija mwaqqfa għal skopijiet pubbliċi minn xi liġi u li fiha ebda flejjes ma ġew investiti barra minn flejjes provduti minn xi leġislatura f'Malta*";

Illi f'din il-kawża, jidher li l-konsiderazzjonijiet li l-Qorti trid tagħmel jixxiebħu ma' dawk li għamlet fil-kawża kostituzzjonali l-oħra li qiegħda tinstema' flimkien ma' din. Is-sottomissjonijiet li ressqu l-partijiet fil-kawża l-waħda u l-oħra huma l-istess ukoll. Madankollu, kif issemma aktar qabel, waħda miċ-ċirkostanzi partikolari f'din il-kawża hi li r-rikorrenti kienu kollha żammew l-ishma li huma kellhom fil-Bank. Għalhekk, jekk dak li ġarrbu dawk li kienu ċedew l-ishma tagħhom fil-Bank kien jammonta tabilħaqq għal ksur tal-jedd tagħhom għat-tgawdija ta' ħwejjiġhom u l-ħarsien mit-teħid tiegħu bla kumpens, *multo magis* imissu jgħodd għal dawk l-azzjonisti li ma ridux iċedu l-ishma tagħhom u żammewhom minkejja t-talbiet li sarulhom;

Illi d-dispożizzjonijiet tal-artikolu tal-Kostituzzjoni jidher li jitkellmu dwar it-**teħid** ta' pussess ta' ħaġa – tkun ta' liema sura tkun, kemm mobbli u kif ukoll immobbli – b'mod obbligatorju, u mhux dwar xi għamla oħra ta' tnaqqis tal-istess pussess[28]. Madankollu, t-tifsir mogħti mill-ġurisprudenza stabilita tal-qrati Maltin hija fis-sens li t-teħid *de facto* ta' ġid tagħti lok għal ċaħda ta' pussess meqjus ukoll bħala ksur tal-jedd għat-tgawdija tal-proprjeta' għall-finijiet ta' l-imsemmi artikolu tal-Kostituzzjoni, u jitlob ukoll li jkun hemm ħlas ta' kumpens xieraq[29]. Kif ingħad f'dan ir-rigward u bi tqabbil mal-ħarsien li jagħti l-artikolu relattiv taħt il-Konvenzjoni, dan ifisser li biex ikun hemm tneħħija jew privazzjoni tal-proprjeta' jeħtieġ jintwera li din tkun seħħet b'effett dirett ta' xi għamil tal-Istat u li ma jkunx biżżejjed li jkun hemm

[28] Ara Kost. **1.2.2008** fil-kawża fl-ismijiet ***Vincent Curmi noe et vs L-Onor. Prim Ministru noe et***
[29] Ara Kost. **30.4.1996** fil-kawża fl-ismijiet ***Mintoff et vs Onor. Prim Ministru*** (Kollez. Vol: **LXXX.i.206**)

indħil jew ċaħda tad-dritt tat-tgawdija paċifika tal-istess proprjeta' bħala rifless ta' għamil bħal dak[30]. Minbarra dan, ikun seħħ ksur tal-artikolu 37 jekk kemm-il darba t-teħid tal-pussess ma jkunx akkumpanjat bi ħlas ta' kumpens xieraq u jekk dak it-teħid ma jkunx imħares b'liġi u l-persuna li tippretendi kumpens għal teħid bħal dak ma jkollhiex rimedju quddiem qorti, ukoll b'jedd ta' appell;

Illi r-rikorrenti jissottomettu li għalkemm l-ishma li żammew għandhom baqgħu ma tteħdulhomx, fil-fatt kull ġid li dawk l-istess ishma kienu jirrappreżentaw ittieħed mingħajr (jekk mhux kontra) ir-rieda tagħhom meta l-Kunsill intimat ittrasferixxa n-negozju u l-assi u d-djun tal-bank lil BOV bla ma sar ħlas;

Illi, fis-sottomissjonijiet tagħhom, ir-rikorrenti jressqu t-teżi li t-teħid tal-ishma kien parti minn tfassila tal-Gvern ta' dak iż-żmien li jieħu taħt idejh "dominanza assoluta ... fis-settur ekonomiku" li kienet tinvolvi ndħil f'kull qasam tal-ekonomija, sal-kontroll tal-prezzijiet tal-anqas ħaġa li wieħed ried jixtri[31]. Jimplikaw li dak li għadda minnu l-Bank kien maħsub, imfassal u orkestrat mill-Gvern biex jieħu l-Bank taħt idejh[32]. Intuża kliem iebes ukoll dwar il-proċess kollu li wassal għat-teħid tal-ishma, li ġie mfisser bħala "stupru legali"[33]. Tressqu xiehda biex juru li, mqar meta l-assi tal-Bank għaddew għand Bank of Valletta, baqgħu jittieħdu miżuri biex kumpanniji ta' azzjonisti tan-NBM baqgħet issirilhom persekuzzjoni u baqgħu jingħataw trattament iebes li sata' kien il-kaġun li wassalhom għar-rovina finanzjarja[34];

Illi huma jżidu jgħidu li saħansitra l-liġi li għaddiet b'ħeffa mill-Parlament ma kenitx liġi li tippreskrivi rimedju għat-teħid tal-ishma u tal-assi tal-Bank, imma waħda mgħoddija *ad hoc* li kienet tirratifika l-passi amministrativi meħuda biex titneħħa kull setgħa li l-azzjonisti kellhom u biex tingħata x-xeħta tal-legalita' f'dak kollu li sar;

---

[30] Kost. **30.11.2001**fil-kawża fl-ismijiet ***Galea et vs Briffa et*** (Kollez. Vol: **LXXXV.i.540**)
[31] Nota ta' Sottomissjonijiet, f'paġġ. 672 – 3 tal-proċess
[32] Affidavit ta' Adrian Busietta § 108, f'paġ. 94 tal-proċess
[33] Xhieda ta' Henry Micallef 27.5.1999, f'paġ. 1510 tal-atti tar-Rik 390/92
[34] Affidavit tal-Prof. Joseph M. Ganado 3.10.2000 u 26.10.2000 u ta' Joseph Rizzo 23.10,2000, f'paġġ. 1544 – 8, 1561 – 4 u 1568 – 1570 tal-atti tar-Rik. 390/92

Illi l-Qorti tibda billi ssib li ma għandu jkun hemm l-ebda dubju li l-ishma li r-rikorrenti kellhom fil-Bank jaqgħu tabilħaqq taħt it-tifsira ta' "proprjeta'" kif maħsuba fl-artikolu 37 tal-Kostituzzjoni. Lanqas ma għandu jkun hemm dubju li ċ-ċessjoni ta' dawk l-ishma wassal biex l-azzjonisti tneżżgħu mill-pussess mhux biss tal-ishma (bħala ċertifikat jew titolu), imma wkoll ta' kull setgħa, jedd jew ġid li għalihom dawk l-ishma kienu jintitolaw lil kull azzjonist tal-Bank. Il-Qorti hija tal-fehma li, minkejja li l-ishma seta' ma kellhomx valur kummerċjali fiż-żmien li saru ċ-ċessjonijiet minħabba l-qagħda li l-Bank kien sab ruħu fiha, madankollu ħadd ma jista' jiċħad li l-Bank, f'dak l-istess żmien, kellu assi ta' ċerta konsistenza. Ta' min jgħid li dawk l-istess assi ngħataw lill-bank il-ġdid li nħalaq f'Marzu tal-1974 (Bank of Valletta) u dan inqeda bihom u, f'xi każijiet, għadu jinqeda bihom sallum;

Illi l-Qorti tqis li, għall-finijiet tal-istħarriġ li trid tagħmel f'din il-kawża u biex tindirizza l-ilmenti tar-rikorrenti, jkun biżżejjed li joħroġ li bit-trasferiment tan-negozju tal-Bank bla ma ssejħet laqgħa għal dawk l-azzjonisti li, flimkien mal-Gvern, kienu l-azzjonisti tal-istess Bank, seħħ teħid imġiegħel ("*compulsory*") tal-ġid li l-istess rikorrenti kellhom jew sata' kellhom fil-Bank bis-saħħa tal-ishma li żammew għandhom. Biex jidħol fis-seħħ il-ħarsien tal-jedd imħares fl-artikolu 37 tal-Kostituzzjoni mhuwiex meħtieġ li t-teħid tal-pussess tal-ġid ikun riżultat ta' vjolenza jew tehdid fuq is-sid li jintalab jitlaq il-ġid minn taħt idejh;

Illi mix-xhieda mressqa f'din il-kawża u fl-oħrajn li kienu mexjin magħha, joħroġ b'mod ċar u konsistenti li hekk kif il-Parlament għadda l-Att XLV, il-Kunsill intimat beda jmexxi minnufih u jieħu deċiżjonijiet ta' tmexxija minflok il-Bord li l-Bank kellu qabel ma twaqqaf it-tħaddim tiegħu fl-10 ta' Diċembru 1973. Joħroġ ukoll li l-Kunsill intimat ma ikkonsultax mal-azzjonisti dwar dak li kien isir u ma sarux sejħat ta' laqgħat għall-azzjonisti minn dak inhar li l-Kunsill beda l-ħidma tiegħu sa dak inhar li sar il-kuntratt tat-trasferiment tan-negozju u l-assi u d-djun tal-Bank favur BOV f'Marzu tal-1974. Minbarra dan, it-twaqqif tal-Kunsill

u l-ħtieġa li l-Gvern ikollu f'idejh il-biċċa l-kbira tal-ishma fil-Bank kienu mħeġġa, saħansitra minn uffiċjali tal-Bank innifsu, bħala egħmil inevitabbli fiċ-ċirkostanzi li bis-saħħa tiegħu setgħu jkunu salvati l-impiegi tal-ħaddiema tal-Bank innifsu u d-depożiti tal-klijenti tiegħu. L-alternattiva kienet li l-azzjonisti jibqgħu jżommu l-ishma u l-Bank jitħalla għal riħu. L-intimati ma merew xejn minn dawn il-provi. Għall-kuntrarju, joħroġ ċar ukoll mill-istess atti proċesswali li ċ-ċessjoni tal-ishma (fi kwota ta' mhux anqas minn tnejn minn kull tlieta tal-interess azzjonarju kollu tal-Bank) kienet kundizzjoni li l-Gvern innifsu impona biex jikkonsidra li jniedi l-proċeduri biex jikseb it-tmexxija tal-Bank f'idejh;

Illi l-Qorti jidhrilha li għandha tirrileva li meta l-Parlament kien qiegħed jiddiskuti l-Att XLV, ħareġ b'mod ċar mill-interventi li saru fil-Kamra tad-deputati li diġa kien hemm il-ħsieb li kellu jinħalaq bank ġdid "bl-*assets* u l-*liabilites* li hemm hemmhekk"[35] (jiġifieri fin-NBM). Hekk ukoll ingħad li "ix-*shareholders* żvestew ruħhom mill-proprjeta' u din għaddiet lill-Gvern"[36]. Intervent ieħor kien jgħid li bil-fatt li l-Gvern kien indaħal biex jieħu t-tmexxija tal-Bank f'idejh, "*qiegħed jieħu riskju l-Gvern u qed jieħu a conscious risk – mhux qed jiddispjaċih li qed jieħu dan ir-riskju għax qed jieħdu fl-interess tan-nazzjoni – mhux qed jieħdu fl-interess tax-shareholders, fl-interess tan-nazzjon qed jieħdu*"[37]. Il-Qorti tirrileva li l-liġi kienet approvata mill-kamra *nem con* (bla ma kien hemm vot kuntrarju);

Illi l-Qorti qiegħda żżomm quddiem għajnejha wkoll li, ukoll jekk dak it-teħid kien maħsub għall-ġid usa' tal-interessi tal-impjegati tal-Bank u kif ukoll, b'mod partikolari, fl-interessi tad-depożitanti tiegħu, il-kundizzjoni li ntgħamlet mill-Gvern kienet li dawk li l-ishma li ried jikseb stenna li jiksibhom bla ma jħallas kumpens. Jidher li dan l-atteġġament imbagħad ittenna fil-konfront tar-rikorrenti (jew l-awturi tagħhom) li minkejja li żammew l-ishma tagħhom (ukoll jekk issa saru azzjonisti minoritarji) xorta waħda baqgħu ma ngħatawx kumpens meta n-

[35] Dok "SNP2". Seduta Parlamentari 12.12.1973, f'paġ. 372 tal-proċess
[36] *Ibid.* Stadju tal-Kumitat, f'paġ. 410 tal-proċess
[37] *Ibid.* intervent ta' Dr Mario Felice f'paġ. 400 tal-proċess

negozju, l-assi u d-djun tal-Bank għaddew lil BOV. Minn dan toħroġ l-obbligatorjeta' fit-teħid tal-ġid. Minbarra dan, lanqas kien hemm liġi li tiggarantixxi lil dawk l-azzjonisti aċċess għal qorti jew tribunal biex jiddetermina l-interessi tal-azzjonisti u l-ammont tal-kumpens li seta' jkun lilhom dovut. Għall-kuntrarju, l-Att XLV kien jagħti lill-Kunsill intimat setgħat hekk qawwija li kien jista' jmexxi n-negozju tal-Bank li kien fdat f'idejh bl-usa' diskrezzjoni u bla ebda ndħil mill-azzjonisti jew mid-Diretturi. L-istess Att kien saħansitra issospenda kull setgħa li r-rikorrenti bħala azzjonisti setgħu jeżerċitaw biex iħarsu l-interessi tagħhom fil-Bank u kif ukoll billi l-Kunsill intimat seta' joqgħod fuq riżoluzzjoni iffirmata biss mill-azzjonist ewlieni u maġġoritarju (il-Gvern) biex jieħu d-deċiżjonijiet l-aktar radikali li jolqtu mhux biss it-tmexxija iżda wkoll l-entita' u l-ġejjieni tan-negozju u l-ġid tal-Bank. F'dan ir-rigward il-Qorti terġa' tirreferi għall-partijiet li siltet mill-Att XLV aktar 'il fuq biex tindika għaliex qiegħda tasal għal din il-fehma tagħha;

Illi għalkemm l-intimati jissottomettu li l-Att XLV huwa liġi mħarsa bid-dispożizzjonijiet tal-artikolu 37(2) tal-Kostituzzjoni, ma fissrux taħt liema waħda mill-ħdax-il ċirkostanza hemm imsemmija wieħed jista' jqiegħed l-imsemmi Att. L-eqreb ċirkostanza li wieħed jista' jsib hija dik maħsuba fl-artikolu 37(2)(ġ) tal-Kostituzzjoni, iżda ċ-ċirkostanzi partikolari tal-qagħda li dak l-Att ried iħares żgur ma jistax jingħad li kien qiegħed iħares l-għoti jew l-amministrazzjoni ta' proprjeta' f'isem jew għall-benefiċċju tal-persuna intitolata meta ħareġ ċar li l-liġi ma saritx fl-interess tal-azzjonisti tal-Bank. Fuq kollox, mhuwiex xogħol il-Qorti li tissupplementa hi għal dak li l-parti fil-kawża jmissha tieħu ħsieb li tiċċara u tfiehem għall-kunsiderazzjoni tagħha;

Illi, minbarra dan, fil-fehma tal-Qorti l-fatt li l-miżuri meħuda mill-Gvern kienu maħsuba biex jevitaw ħsara akbar lil għadd kbir ta' persuni (depożitanti u impjegati) u jbiegħdu malajr kemm jista' jkun it-theżhiż fil-qasam ekonomiku ta' Malta (tant li fil-Parlament dawn il-miżuri ssejħu bħala "*salvage operation*" li qablet magħha

saħansitra l-Oppożizzjoni ta' dak iż-żmien[38]), ma kienx jeħles lill-Gvern milli jagħmel dak li kien meħtieġ li jsir bla ma jitfa' piż mhux proporzjonat fuq l-azzjonisti. Fil-fehma tal-Qorti, tali piż intefa' bil-fatt li, wara li xejjen is-setgħat li l-azzjonisti seta' kellhom fuq il-Bank, għadda t-tħaddim tal-istess Bank u l-assi u l-passiv li kellu lil bank kummerċjali ieħor li nħalaq apposta biex jieħu l-assi u t-tmexxija tal-interessi kollha tal-NBM u l-Bank ta' Tagliaferro. Dan kollu sar bla ma ngħata l-ebda kumpens lill-azzjonisti;

Illi fis-sottomissjonijiet tagħhom[39], l-intimati jisħqu li ma kien hemm l-ebda teħid obbligatorju tal-ġid tar-rikorrenti. Joqogħdu fuq l-argument li kienet għaddiet riżoluzzjoni f'laqgħa msejħa mill-Bank għall-azzjonisti tiegħu li tgħid li kien hemm qbil li l-ishma jkunu ċeduti lill-Gvern bla ħlas. Jgħidu li dawk mir-rikorrenti jew l-awturi tagħhom li qagħdu għal dik ir-riżoluzzjoni u għażlu li jċedu l-ishma tagħhom favur il-Gvern għamlu dan minn rajhom u mhux għaliex kienu mġiegħla. Huwa minnu li l-għażla ma kenitx ordni u li, minkejja r-riżoluzzjoni, kien hemm azzjonisti li ma segwewhiex. Iżda bl-ebda tiġbid tal-immaġinazzjoni ma jista' wieħed jgħid li l-azzjonisti li ċedew l-ishma tagħhom għamlu dan bla ma qiesu l-kuntest li fih saret dik ir-riżoluzzjoni. Bla ma toqgħod ittenni l-istess konsiderazzjonijiet, il-Qorti tirreferi għal dak li ssemma aktar 'il fuq dwar l-aspett tal-obbligatorjeta' tat-teħid tal-pussess. Jekk dan kollu jgħodd għal dawk minn fost l-azzjonisti li għażlu li jassenjaw l-ishma li kellhom, jgħodd aktar għal dawk, bħar-rikorrenti, li għażlu li jibqgħu jżommuhom;

Illi l-intimati jgħidu li ma kien hemm l-ebda għażla oħra fiċ-ċirkostanzi jekk mhux it-teħid tal-ishma tal-bank bla ħlas. Ir-rikorrenti jgħidu li kien hemm soluzzjoni oħra iżda l-intimati għażlu li ma jħalluhiex tittieħed. F'kull każ, il-Qorti hija tal-fehma li, ġraw kif ġraw l-affarijiet u kien hemm jew ma kienx hemm soluzzjonijiet oħra (wara l-fatt mhux ħaġa iebsa li wieħed ikollu dehen aħjar li ma jkunx jidher waqt li l-qiegħa tkun għadha sħuna), n-nuqqas sħiħ ta' għoti ta' kumpens lir-rikorrenti jew l-awturi tagħhom hu ċirkostanza

[38] Ara Dibattitu Parlamentari – Seduta 30.1.1974, f'paġ. 448 tal-proċess
[39] Nota ta' sottomissjonijiet, f'paġġ. 756 – 7 tal-proċess

li tixhed l-imsemmi nuqqas ta' proporzjonalita'. Huwa mgħallem f'dan ir-rigward li "*the taking of property without payment of an amount reasonably related to its value will normally constitute a disproportionate interference. However, legitimate objectives of 'public interest may call for less than reimbursement of the full market value'. A total lack of compensation can be considered justifiable only in exceptional circumstances. Such a lack of compensation does not make a deprivation eo ipso wrongful, provided that the interference in question satisfies the requirement of lawfulness and is not arbitrary. Decisive is, whether in the context of a lawful expropriation a disproportionate and excessive burden has been imposed on the individual. This requires an overall examination of the various interests in issue, b(e)aring in mind that the Convention is intended to safeguard rights that are 'practical and effective'. Therefore, it is necessary to look behind appearances and investigate the realities of the situation complained of. That assessment may involve not only the relevant compensation terms, but also the conduct of the parties. In that context uncertainty is a factor to be taken into account in assessing the State's conduct. Public authorities have to act in good time as well as in an appropriate and consistent manner*"[40];

Illi tressaq l-argument min-naħa tal-intimati li dak li għamel il-Gvern kien tabilħaqq fl-interess pubbliku u kien ukoll fl-interess tal-istess rikorrenti safejn dawn (jew uħud minnhom) kellhom flejjes jew depożiti fil-Bank. Il-Qorti, filwaqt li tagħraf li jista' jkun minnu li dan kien il-każ, ma jidhrilhiex li b'daqshekk il-Gvern ħeles lilu nnifsu milli jqis l-għoti ta' kumpens għat-teħid tal-ishma jew għat-trasferiment favur BOV bla ma ngħata kumpens lill-azzjonisti. Ma kienx meħtieġ li l-kumpens ikun stabilit mat-trasferiment, għaliex kien ikun biżżejjed li jinħalaq mekkaniżmu jew kriterju ta' kumpens wara l-fatt u wara li l-qagħda tkun ikkalmat. Iżda li ma jkun kunsidrat l-ebda għamla ta' kumpens minkejja kollox u bħallikieku dak li sar tar mar-riħ, ma joqgħodx fil-parametri ta' eċċezzjonalita' u

[40] Van Dijk, van Hoof, van Rijn, Zwaak <u>Theory and Practice of the European Convention on Human Rights</u> (4th Edit, 2006), § 17.4.2, f'paġġ. 882 – 3

tan-nuqqas ta' ndħil sproporzjonat li jissemma fis-silta ta' hawn fuq[41] u għalhekk il-Qorti ssaħħaħ il-fehma tagħha li minn dan l-aspett ir-rikorrenti wkoll għandhom tabilħaqq għaliex jilmintaw[42]. Effettivament, jidher li dan huwa l-ilment ewlieni tagħhom illum il-ġurnata;

Illi ħareġ ukoll li sa ma r-rikorrenti jew l-awturi tagħhom intalbu jċedu l-ishma tagħhom fil-Bank, l-istess Bank kien ġid tal-privat. Hekk kif saru ċ-ċessjonijiet, l-interess u l-jeddijiet marbuta mal-istess ishma għaddew f'idejn il-Gvern (rappreżentat mill-Kunsill intimat). Aktar 'il quddiem, f'Marzu, dawk l-interessi u dawk il-jeddijiet għaddew f'idejn entita' li kienet kontrollata u miżmuma b'mod maġġoritarju mill-Gvern. Għalhekk, iċ-ċessjonijiet u t-trasferiment sussegwenti jikkostitwixxu t-tneħħija tal-pussess u t-tgawdija minn persuni privati favur l-awtorita' pubblika. Fiż-żewġ każijiet tal-imsemmija trasferimenti, ma ngħata l-ebda kumpens lir-rikorrenti jew l-awturi tagħhom;

Illi r-rikorrenti jżidu jargumentaw li ġarrbu ksur tal-jedd fundamentali tagħhom għat-tgawdija paċifika ta' ħwejjiġhom għaliex it-teħid tal-ishma seħħ bla ma kien hemm liġi fis-seħħ li tirregola dak it-teħid[43]. Huma jgħidu li, minflok ma l-Gvern ħaddem il-liġi li kienet fis-seħħ dak iż-żmien – l-Att tal-1970 dwar il-Kummerċ Bankarju – u mexa magħha, qabad u għadda mill-istadji kollha tagħha liġi mfassla apposta għall-każ f'seduta waħda tal-Parlament. Minbarra f'dan, hekk kif għaddiet mill-fażijiet kollha, fi ftit ġimgħat reġgħet inbidlet biex tadatta għaċ-ċirkostanzi kollha li kienu manifestaw irwieħhom sa dak inhar. Jissottomettu li dan il-metodu ta' egħmil ta' liġi ma kien xejn għajr *messa in scena* biex illegalita' tinsatar taħt il-kisja tal-legalita'. B'dan il-mod, ir-rikorrenti jgħidu li ġiet nieqsa l-prevedibilita' tal-liġi li hija rekwiżit meħtieġ għall-ħarsien tal-jedd maħsub fl-artikolu 37 tal-Kostituzzjoni; reġa' ma sar l-ebda provvediment dwar il-ħlas ta' kumpens; u, fuq kollox, kienet liġi magħmula għall-każ

[41] Ara, f'dan ir-rigward, Kost. **10.10.2003** fil-kawża fl-ismijiet ***Francis Beżżina Wettinger et vs Kummissarju tal-Artijiet*** (Kollez. Vol: **LXXXVII.i.312**)
[42] Ara Kost. **2.12.2003** fil-kawża fl-ismijiet ***Allied Newspapers Ltd. vs Avukat Ġenerali et*** (Kolleż. Vol: **LXXXVII.i.514**)
[43] Nota ta' Sottomissjonijiet f'paġġ. 677 – 9 tal-proċess

speċifiku. Mis-siltiet li din il-Qorti għażlet tad-dispożizzjonijiet tal-Att XLV, toħroġ il-fehma li dak l-Att u l-emendi li saru fih bis-saħħa tal-Att IX ma kienx maħsub bl-ebda mod li jqis l-interessi tal-azzjonisti tal-Bank u għalhekk wisq anqas li kien strument legali li jħares il-jedd tagħhom għall-ħarsien ta' ħwejjiġhom u n-nuqqas ta' teħid ta' dak il-ġid bla ma jingħata kumpens xieraq. X'aktarx li l-ħsieb tal-leġislatur kien li dawk l-azzjonisti ma kien għad fadlilhom l-ebda ġid fil-Bank. Wara li rat sewwa u b'reqqa l-atti proċesswali, l-Qorti ma taqbilx li dan kien tabilħaqq il-każ;

Illi l-intimati jisħqu li meta l-azzjonisti ntalbu jċedu l-ishma li kellhom fil-Bank il-qagħda tal-istess Bank kienet mgħarrqa tant li tista' tgħid kien fallut. Minħabba f'hekk, iżidu jgħidu li l-Gvern ħa riskju qawwi li jieħu t-tmexxija tal-Bank f'idejh u li biex għamel dan investa flus pubbliċi biex ta kapital ġdid lill-impriża li kienet sejra titwaqqaf biex tkompli t-tmexxija. Il-Qorti tagħraf li l-qagħda mqanqla li nbniet fl-aħħar ġimgħat tal-1973 kienet tabilħaqq waħda fejn il-vijabilita' tal-Bank kienet twieżen fuq xifer irdum u li, minn ħin għal ieħor, sata' jagħlaq il-bibien għan-negozju fost klima aktar inċerta mkebbsa mill-paniku ġenerali li kien inħalaq u li nfirex f'qasir żmien. Imma l-Qorti tqis ukoll li l-istess ġid li kellu l-Bank f'dawk il-jiem (fosthom ġid immobbli u sedi ta' fergħat) ittieħed ukoll mill-Gvern hekk kif l-azzjonisti ċedew l-ishma tagħhom. Dak il-ġid intuża b'mod vantaġġuż kemm fiż-żmien li l-Bank kien qiegħed jitmexxa mill-Kumitat ta' Amministrazzjoni u kif ukoll meta l-operazzjoni għaddiet għand il-Bank of Valletta (għaliex il-kuntratt tat-22 ta' Marzu, 1974, kien jistipula li l-assi u d-djun tal-Bank inkisbu mill-bank il-ġdid). Tqis ukoll li, sa mill-ewwel żminijiet li t-tmexxija tal-Bank għaddiet f'idejn il-Gvern, in-negozju kien wieħed stabbli, qawwi u, fuq kollox, kien konsistentement jirrendi qligħ. Dan ukoll – u b'aktar konsistenza – baqa' jsir wara li l-assi nkisbu mill-BOV. F'dan ir-rigward, il-Qorti taqbel mas-sottomissjonijiet magħmula mir-rikorrenti fin-Nota tagħhom[44];

[44] Paġġ. 712 – 3 tal-proċess

Illi fil-fehma tal-Qorti, dan kollu jfisser ħaġa waħda: li għalkemm huwa minnu li fiż-żmien li l-azzjonisti ntalbu jċedu favur il-Gvern l-ishma tagħhom fil-Bank dawk l-ishma ma kellhomx aktar valur negozjabbli minħabba l-qagħda ta' nuqqas ta' likwidita' tal-Bank, madankollu hija ħaġa daqstant ieħor ċerta li l-ġid li kien hemm fil-Bank kien ġid sostanzjali (fis-sottomissjonijiet tagħhom ir-rikorrenti jsejħulu "proprjeta' attwali"[45]) li kien jisboq l-ammont tal-passiv u d-djun li seta' kien hemm. Kien ġid li kien jiswa (kemm bħala valur intrinsiku u kif ukoll bħala utilita') u sewa tassew ukoll fit-tmexxija tal-impriża l-ġdida li ssoktat il-ħidma tal-Bank. Kien ġid li ħareġ minn idejn l-azzjonisti u li tiegħu ma ngħataw l-ebda kumpens;

Illi, fid-dawl ta' dawn il-konsiderazzjonijiet, il-Qorti tasal għall-fehma sħiħa li r-rikorrenti tassew ġarrbu ksur tal-jedd tagħhom imħares bl-artikolu 37 tal-Kostituzzjoni għaliex bil-fatt li n-negozju tal-Bank, magħduda l-assi u d-djun tiegħu, għaddew favur terzi bla ma ngħata l-ebda kumpens lir-rikorrenti (jew l-awturi tagħhom) sar bi ksur ta' l-aktar elementi bażilari li jitlob dak l-artikolu;

Illi l-Qorti tgħaddi biex tqis **l-ilment tar-rikorrenti dwar il-ksur tal-jedd imħares mill-artikolu 42 tal-Kostituzzjoni u mill-artikolu 11 tal-Konvenzjoni**. L-artikolu 42 tal-Kostituzzjoni, fil-partijiet rilevanti tiegħu, jgħid li: "*(1) Ħlief bil-kunsens tiegħu stess jew bħala dixxiplina tal-ġenituri ħadd ma għandu jiġi mfixkel fit-tgawdija tal-liberta' tiegħu ta' għaqda u assoċjazzjoni paċifika, jiġifieri, d-dritt tiegħu li jingħaqad paċifikament u liberament u jassoċja ma' persuni oħra u b'mod partikolari li jifforma jew jappartieni lil trade union jew unions jew assoċjazzjonijiet oħra għall-protezzjoni ta' l-interessi tiegħu....*". L-artikolu 11 tal-Konvenzjoni jgħid li "*(1) Kulħadd għandu d-dritt għal-liberta' ta' għaqda paċifika u għal-liberta' ta' assoċjazzjoni ma' oħrajn, inkluż id-dritt li wieħed jifforma u jidħol fi trade unions għall-protezzjoni ta' l-interessi tiegħu. (2) Ma għandu jkun hemm ebda restrizzjonijiet fuq l-eżerċizzju ta' dawn id-drittijiet ħlief dawk li jkunu preskritti b'liġi u li jkunu meħtieġa f'soċjeta' demokratika fl-interessi tas-sigurta'*

[45] Nota ta' Sottomissjonijiet f'paġ. 669 tal-proċess

nazzjonali jew tas-sigurta' pubblika, biex jiġi evitat id-diżordni jew l-egħmil ta' delitti, għall-protezzjoni tas-saħħa jew tal-morali jew għall-protezzjoni tad-drittijiet u libertajiet ta' ħaddieħor ....";

Illi r-rikorrenti jisħqu li l-jedd li jgawdu l-assoċjazzjoni tagħhom bħala azzjonisti tal-Bank inġab fix-xejn bil-mod kif imxew l-intimati sa ma ħadu l-Bank f'idejhom. Jgħidu li dan jgħodd kemm għal dawk l-azzjonisti li ċedew l-ishma tagħhom fil-Bank u wisq aktar għal dawk (bħar-rikorrenti u l-awturi tagħhom) li webbsu rashom u żammew l-ishma tagħhom. F'dak li jirrigwarda ċ-ċirkostanzi li jsawru dan il-każ, huma jgħidu li l-fatt li d-drittijiet kollha normalment mogħtija lill-azzjonisti fil-liġi kienu sospiżi bis-saħħa tal-Att XLV, wassal biex ma setgħux igawdu l-jeddijiet tagħhom bħala membri ta' assoċjazzjoni[46];

Illi l-intimati, min-naħa tagħhom[47], jgħidu li l-artikolu 42 ma jgħoddx għar-rikorrenti fil-kwalita' tagħhom ta' azzjonisti ta' kumpannija (il-Bank). Jisħqu li l-artikolu 11 tal-Konvenzjoni jirregola primarjament il-jedd ta' assoċjazzjoni fi trade union. Iżidu li r-rikorrenti kienu eżerċitaw il-jeddijiet tagħhom liberament u ma sar xejn li żammhom milli jagħmlu l-għażliet li dehrilhom li kien jaqblilhom jagħmlu. Huma jgħidu li, f'kull każ, ħadd ma fixkel lill-istess rikorrenti milli jingħaqdu bħala azzjonisti f'kumpannija u lanqas ħadd ma ġegħilhom jinħallu minnha. Mhux hekk biss, imma l-istess rikorrenti (flimkien ma' oħrajn) daħlu f'assoċjazzjoni oħra (NBMI) sewwasew bil-ħsieb li kollettivament jiġġieldu għall-pretensjonijiet tagħhom dwar iċ-ċessjoni tal-ishma tagħhom fil-Bank;

Illi l-istħarriġ ta' dan l-ilment f'din il-kawża jieħu xejra partikolari minħabba l-fatt li r-rikorrenti (jew l-awturi tagħhom) kienu baqgħu jżommu l-ishma li kellhom fil-Bank ukoll wara li daħal fis-seħħ l-Att XLV. Għall-kuntrarju ta' dawk minn fost l-azzjonisti tal-Bank li kienu ċedew l-ishma tagħhom favur il-Gvern, ir-rikorrenti kienu baqgħu azzjonisti wkoll meta t-tmexxija tal-Bank kienet għaddiet f'idejn il-Kunsill intimat. Ladarba l-Bank bħala

[46] Nota ta' Sottomissjonijiet f'paġġ. 788 – 9 tal-proċess
[47] Nota ta' Sottomissjonijiet, f'paġġ. 757 – 9 tal-proċess

entita' ġuridika b'personalita' separata (f'dan il-każ fis-sura ta' kumpannija kummerċjali) ma kienx xolt, l-interessi tal-azzjonisti kollha baqgħu fis-seħħ, fosthom mhux l-anqas dawk tar-rikorrenti;

Illi l-jedd tal-assoċjazzjoni jimxi fuq il-presuppost tal-jedd li wieħed jinġema' ma' ħaddieħor ("*freedom of assembly*"). Fil-biċċa l-kbira tal-każijiet li tressqu quddiem il-Qrati tagħna, l-invokazzjoni tal-ksur tal-jedd taħt dan l-artikolu saret jew fejn persuni ma tħallewx jinġemgħu biex jimmanifestaw[48], jew inkella fil-qasam ta' ħidma sindakali[49], jew saħansitra fejn jidħlu jeddijiet ta' ħaddiema fuq il-post tax-xogħol tagħhom u t-teħid ta' azzjonijiet industrijali b'ħarsien tal-kundizzjonijiet tax-xogħol tagħhom[50]. Imma l-Qorti tifhem li dan ma jfissirx li l-jedd għall-assoċjazzjoni ħielsa jgħodd biss għal min irid jgħaqqad jew jingħaqad fi *trade union*, f'partit jew moviment politiku jew min irid joqgħod jipprotesta paċifikament jew jimxi ma' oħrajn fit-toroq u l-imsieraħ. Fuq dan l-aspett ma tistax taqbel mat-tifsira restrittiva li jridu jagħtu l-intimati dwar l-applikabilita' tal-imsemmi jedd;

Illi l-awturi jgħallmu li "*An autonomous meaning is to be assigned to the word 'association'. The legal form chosen and the legal consequences attached thereto by national law cannot be decisive here, since otherwise the guarantee of Article 11 might be rendered illusory by the national legislature. ... The most important aspect of the right of the right to freedom of association is that citizens should be able to create a legal entity in order to act collectively in a field of mutual interests. Without this, the right would have no meaning. An association is a legal entity, intended to operate as such in a specific area. The right to freedom of association implies the right to form one and it includes the right not to be forced to be a member of an association*"[51];

---

[48] Ara b'eżempju, Kost. **23.4.1965** fil-kawża fl-ismijiet ***Il-Pulizija vs Ġanni Camilleri et*** (Deċiżjonijiet Kostituzzjonali 1964 – 1978 (Għ.S.L. 1979) Vol I paġġ. 4 *et seq*

[49] Kost. **31.3.2003** fil-kawża fl-ismijiet ***Malta Union of Teachers et vs Segretarju Permanenti fl-Uffiċċju tal-Prim Ministru et*** (Kollez. Vol: **LXXXVII.i.473**)

[50] Kost. **30.11.1977** fil-kawża fl-ismijiet ***Dr Walter Cuschieri et vs Onor. Prim Ministru*** ((Deċiżjonijiet Kostituzzjonali 1964 – 1978 (Għ.S.L. 1979) Vol II paġġ. 570 *et seq*

[51] Van Dijk, van Hoof, van Rijn, Zwaak *op. cit*, § 15.4, f'paġġ. 824 – 5

Illi madankollu, mhux kull xirka jew għaqda ssir 'assoċjazzjoni' għall-finijiet tal-artikolu 42 tal-Kostituzzjoni jew l-artikolu 11 tal-Konvenzjoni. B'hekk "*the mere existence of separate legal status for an institution beyond that of its individual members will not necessarily implicate Article 11(1)*"[52]. Fid-dawl tal-konsiderazzjonijiet li għadhom kemm saru, jista' jkun hemm dubju kemm ir-rikorrenti bħala azzjonisti jistgħu jitqiesu bħala 'assoċjazzjoni' għall-finijiet tal-jedd imħares taħt l-artikolu 42 tal-Kostituzzjoni. Kemm hu hekk huwa miżmum li "*While the mere fact of incorporation under a general law mainly directed at facilitating economic enterprises is not enough to make the resulting corporate body an association, use of the corporate structure by associations whose principal purposes are the furtherance of the non-economic interests of their members will not make them outside Article 11*"[53]. Jidher li hemm il-fehma mill-awturi li fejn jidħol il-kriterju tal-qligħ, l-Artikolu 11 ma jgħoddx[54]. Għall-kuntrarju, l-għan ewlieni ta' kumpannija kummerċjali huwa dak li tagħmel qligħ. Ladarba l-każ tar-rikorrenti dwar dan l-ilment jirreferi għall-qagħda tagħhom bħala azzjonisti tal-Bank (jiġifieri ta' kumpannija kummerċjali) joħroġ id-dubju msemmi qabel dwar jekk jibdewx jgħoddu l-kriterji tal-jedd ta' assoċjazzjoni minnhom invokat;

Illi l-Qorti tagħraf li wħud mid-dispożizzjonijiet tal-Att XLV tassew li innewtralizżaw kull setgħa, jedd jew fakulta' li r-rikorrenti (jew l-awturi tagħhom) kienu jgawdu qabel ma seħħew il-ġrajja mqallba li għadda minnhom il-Bank fl-aħħar jiem tal-1973. Issib ukoll li, għall-finijiet tal-Kostituzzjoni u tal-Konvenzjoni, l-imsemmi Att jista' kieku jitqies bħala indħil fil-jedd tal-assoċjazzjoni kieku dan jgħodd għal azzjonisti ta' kumpannija kummerċjali, għaliex huwa miżmum li l-ħarsien tal-jedd tal-assoċjazzjoni jgħodd mhux biss fil-ħin tat-talba għall-għarfien tal-formazzjoni tal-assoċjazzjoni li tkun, imma tkompli għal kull waqt tal-eżistenza tagħha, sakemm tkun assoċjazzjoni li taqa' taħt il-ħarsien tal-Kostituzzjoni jew tal-Konvenzjoni;

---

[52] Harris, O'Boyle & Warbrick Law of the European Convention on Human Rights (1995), paġ. 421
[53] *Op. cit.* paġ. 422
[54] Cohen-Jonathan La Convention Europeenne des Droits de l'Homme (1989) paġ. 515 jgħid li l-kelma "*association*" fil-Konvenzjoni tgħodd biss għal "*non-profit-making bodies*"

Illi, madankollu, fid-dawl tal-konsiderazzjonijiet li għadhom kemm saru, l-Qorti qiegħda tasal għall-fehma li biċ-ċirkostanzi tar-rikorrenti bħala azzjonisti tal-Bank jonqos element ewlieni biex ikun mistħarreġ l-ilment tagħhom dwar il-ksur ta' dan il-jedd, kemm kif mifhum u mfisser taħt il-Kostituzzjoni u kif ukoll taħt il-Konvenzjoni;

Illi għalhekk il-Qorti tasal għall-fehma li r-rikorrenti ma seħħilhomx juru b'mod tajjeb biżżejjed li huma ġarrbu ksur tal-jedd tagħhom ta' assoċjazzjoni, u għaldaqstant l-ewwel parti tat-talba tagħhom safejn tirreferi għall-ksur allegat taħt l-artikolu 42 tal-Kostituzzjoni u tal-artikolu 11 tal-Konvenzjoni mhijiex sejra tintlaqa';

Għal dawn ir-raġunijiet, il-Qorti qiegħda taqta' u tiddeċiedi l-kawża billi:

Tilqa' r-raba' eċċezzjoni preliminari u teħles lill-intimati Onorevoli Prim Ministru u Ministru tal-Finanzi milli jibqgħu fil-ġudizzju fir-rigward tar-rikorrent John Gilbert, bl-ispejjeż kontra l-istess rikorrent;

Tiċħad is-seba' eċċezzjonijiet preliminari l-oħrajn billi mhumiex mistħoqqa fil-fatt u fid-dritt, bi spejjeż għall-imsemmija intimati;

Tilqa' l-ewwel talba attriċi u ssib li r-rikorrenti ġarrbu ksur tal-jedd fundamentali tagħhom dwar il-ħarsien mit-teħid tal-ġid tagħhom bla kumpens xieraq taħt l-artikolu 39 tal-Kostituzzjoni, iżda ma ssibx li huma ġarrbu ksur tal-jedd tagħhom għal-liberta' ta' għaqda jew assoċjazzjoni kif imħarsa fl-artikolu 42 tal-Kostituzzjoni jew ukoll taħt l-artikolu 11 tal-Konvenzjoni;

Tilqa' għalhekk limitatament **id-disa' eċċezzjoni** tal-intimati safejn tirrigwarda l-ilment dwar il-ksur tal-artikolu 42 tal-Kostituzzjoni u l-artikolu 11 tal-Konvenzjoni;

Tordna li l-ispejjeż marbuta ma' din is-sentenza jitħallsu mill-intimati solidalment bejniethom, ħlief dawk imsemmija aktar qabel; u

Tħalli l-kawża għall-kontinwazzjoni dwar it-tieni u t-tielet talbiet tar-rikorrenti dwar ir-rimedji fihom mitluba.

< Sentenza In Parte >

--------------------------------TMIEM--------------------------------